

המכללה האקדמית בית ברל
היחידה למחקר והערכה

”הוראה בין הזרמים במערכת החינוך הישראלית”:

שילוב מורים/ות בהוראה בזרמי החינוך השונים

מוגש ל”מרחבים”: המכון לקידום אזרחות משותפת בישראל

אברהים מחאג'נה

חרותה ורטהיים

מיכל היישריק-עמוסי

דצמבר 2008

© כל הזכויות שמורות

תודות

ברצוננו להודות בראש וראשונה ל מייסד ומנכ"ל מכון מרחבים מייק פרשקר, אשר ראה חשיבות בהערכת פרויקט "הוראה בין הזרמים" ועל נכונותו לחשוף בפנינו את הקשיים שעולים בהפעלת פרויקט מורכב וחדשני זה. אנו מודים גם לגב' אסתי הלפרין המנהלת הפדגוגית אשר הייתה הקשר הישיר בינינו ובין המתרחש בשדה הפעולה.

תודה לכל המרואיינים על הנכונות להשקיע מזמנם ולשתף אותנו בחוויות ובתהליכים שעברו.

תודה מיוחדת לפרופסור דרורה כפיר אשר תרמה לנו רבות מהידע הרב שלה, העירה והאירה בכל שלב של ביצוע ההערכה תוך מתן תשומת לב מרבית לכל פרט.

תודות לפזית אנטין ולעינת יצחק-מונסונגו, עובדות היחידה למחקר ולהערכה במכללה האקדמית בית ברל, על עזרתן בארגון החומרים, עריכתם והבאתם לדפוס.

תקציר

פרויקט הוראה בין הזרמים- שילוב מורים/ות בהוראה בזרמי החינוך השונים , הוא בעל חשיבות עליונה לחברה הישראלית . היום יותר מבעבר קיימים סימני נכונות לקלוט אותו ודומים לו ולקדמם. והראיה, התפתחותו של הפרויקט בשנתו השנייה , שבאה לידי ביטוי בהידוק שיתוף הפעולה בין מכון מרחבים לבין שותפים לרעיון במשרד החינוך ושיבוץ מספר גדול יותר של מורים/ות במערכת החינוך העברית.

בשנת תשס"ח שנת הפיילוט שובצו 19 מורות ערביות לשפה הערבית בתכנית "בואו נדבר" בבתי ספר יסודיים ו 10 מורות לערבית בחטיבת הביניים , מורה אחת למדעים בחטיבת הביניים ומורה אחת לאנגלית סך הכול 31 מורות . בשנת תשס"ט חלה עליה משמעותית בעיקר בשיבוץ המורות לאנגלית. במחוז המרכז שובצו סך הכול 42 מורות ערביות בבתי ספר עבריים , מתוכן 10 מורות לאנגלית ביסודי ובחטיבת הביניים, 23 מורות לערבית בבתי ספר יסודיים בתכנית "בואו נדבר" ו 9 מורות לערבית בחטיבת הביניים . היקף המשרה של המורות במסגרת פרויקט "הוראה בין הזרמים" נע מחצי משרה ועד משרה מלאה.

בדו"ח הנוכחי הערכנו את השתלבותן של שתי המורות האחת למדעים והשנייה לאנגלית . בנוסף, הערכנו את ההדרכה האישית והקבוצתית , אשר ניתנה על ידי מכון מרחבים , למורות ערביות להוראת השפה הערבית בחטיבות ביניים . בחלק השלישי בחנו האם וכיצד התמודד מכון מרחבים עם התובנות של ההתנסות בשנת הלימודים תשס"ח בנושא שילוב מורים ערביים להוראה בזרם החינוך הממלכתי עברי. עניינו של חלק זה היה ב הערכת תהליכי התכנון וההיערכות שנעשו בתשס"ח לקראת הפעלת הפרויקט ב תשס"ט. צוות ההערכה נצמד לאותם קריטריונים, רמות ושדות הערכה של מחקר ההערכה מראשיתו כדי להשוות בין התשומות והתפוקות שהיו בתשס"ח לאלו של תשס"ט.

דנו בתשתית הרעיונית של פרויקט "הוראה בין זרמים" בהקשר החברתי פוליטי בו הוא מתקיים . עסקנו בצעדים האופרטיביים שנקטו לצורך הפעלת הפרויקט בתשס"ט: עיתוי יציאת הפרויקט לשטח, התמקדות במחוז המרכז כשדה פעולה, בחירת חטיבת הגיל ומקצועות ההוראה . כמו כן, בחנו את הפעלת מנגנון האיתור והמיון של המועמדים, סדנאות ההכנה ותהליך השיבוץ.

ממצאים מרכזיים

שלושן של המורות בבית הספר : למרות שמספר השיבוצים בשנת תשס"ח, שנת הפיילוט, הסתכם בשתי מורות בלבד , האחת, מורה להוראת השפה האנגלית בבית ספר יסודי והשנייה , להוראת המדעים בחטיבת ביניים , הן מהוות עדות חיה לשילוב מוצלח . בדו"ח מתוארת שביעות הרצון הרבה של התלמידים, של המנהלות, של סגל ההוראה ושל המורה עצמה. שביעות הרצון מתייחסת להישגים הלימודיים , לאווירה ולמפגש בין התרבויות השונות , כפי שהשתקף בסיטואציות יומיומיות או בחגים וטקסים לאומיים . אלה היוו מנוף לשיח ודיון על ה "אחר", באווירה מקבלת ופתוחה. מהממצאים המרכזיים שעולים נראה כי תנאי מרכזי להצלחה הוא השכנוע הפנימי של

מנהלת בית הספר שלשילוב מורים ערביים בבית הספר הוא תרומה לכל ל בית הספר מבחינה חברתית – ערכית. התנאי לקבלת המורה על ידי התלמידים, ההורים והעמיתים הוא מקצועיותה של המורה, יכולותיה האישיות והמוטיבציה שלה לעבוד בבית ספר עברי.

מההיכרות עם המורות עולה שכל אחת מהמורות היא עולם בפני עצמו: האחת מוסלמית והשנייה נוצרייה, האחת מלמדת בבית ספר יסודי והשנייה בחטיבת הביניים, האחת מלמדת שפה והשנייה מדעים. לכאורה רב השונה מהדומה, אך ניתוח ההתנסות העלה נ קודות משותפות אשר תרמו להצלחתן:

- **מקצועיות בתחום הדעת ובפדגוגיה**. שתי המורות קיבלו המלצות חמות ממרצות במכללה. מנהלות בית הספר, המורים העמיתים וגם הילדים דווחו על התנהגות מקצועית ופדגוגית ברמה גבוהה.
- **שמירה על ערוצים פתוחים בתקשורת עם הילדים, העמיתים וההורים**. יכולת להתמודד עם סקרנות הילדים, שאלותיהם והמפגש עם הדימויים שיש לילדים ומבוגרים יהודים על האוכלוסייה הערבית, עם נכונות לשתף במחשבות ורגשות. בנוסף, להגיב באסרטיביות במצבים קשים שעלולים להניב מבוכה.
- **תפיסה רבת תרבותית**. שתי המורות מכבדות גם את תרבותן וגם את התרבות היהודית ואינן חוששות להתמודד עם שאלות קשות מצד שני הצדדים. גם אם קשה להן, הן מתמודדות.
- **ניסיון בהוראה**. לשתי המורות זהות מקצועית מגובשת בהשוואה למורות צעירות שסיימו מכללה והן חסרות ביטחון וניסיון בהוראה ובחיים. הן עצמן מעידות שלא נכון לשבץ בבית ספר עברי מורות ערביות חדשות שזה עתה סיימו את לימודיהן וזו משרתן הראשונה.
- **ניסיון חיים והיכרות עם החברה היהודית**. נסיבות חייהן והכרות עם החברה היהודית עיצבו את השקפת עולמן. הן מדווחות על פיתוח אישי, על ההכרה שהן צריכות לעמוד על דעתן ולהיות אחראיות לגורלן על פי תפישתן הן, גם אם זה לא עומד בהלימה עם המסורת.
- **תמיכת המשפחה**. שתיהן מדווחות על תגובות מעורבות מצד המשפחה על עבודתן בבית הספר היהודי, אך מציינות כי אחד מההורים מהווה תמיכה, ייעוץ ועוגן בשלבים השונים.
- **תפיסת המנהלת את השילוב**. שתי המנהלות תפסו את השילוב לא כאילוץ אלא כהזדמנות אמיתית לחיות את הרב תרבותיות דרך השילוב של מורה ערבייה בבית הספר ולא רק לדבר עליה.
- **תפיסה חינוכית ושאיפות אקדמיות גבוהות**. לשתי המורות יש כוונה להמשיך וללמוד לתארים מתקדמים. שתיהן רואות בהוראה בבית ספר יהודי אתגר אישי, מקצועי וחברתי.

- **מניעים מגוונים להשתלבות**. שתי המורות מעידות כי המניע הכלכלי הוא לא המרכזי, בצידו קיימת האמונה ביכולת לעשות שינוי "קטן ככל שיהיה" כדי ליצור חברה שי וונית יותר ונטולת סטריאוטיפים.

ההדרכה הקבוצתית והאישית למורות: בעניין הדרכת המורות להוראת הערבית בחטיבת ביניים ניתן לראות כי בקרב המורות הערביות בבתי ספר עבריים המלמדות ערבית קימת שביעות רצון רבה מאד משני סוגי ההדרכה, האישית והקבוצתית. המודרכות חשות כי הזרות המקצועית שלהן כמורות מתגבשת ויכולותיהן משתכללות. נראה כי ההדרכה התייחסה פחות לנושא ההוראה בין הזרמים ויותר לפן המקצועי, כנראה מתוך הנחה שפן זה מקבל התייחסות מנציג מרחבים. הסבר אפשרי אחר קשור להנחה ש מקצועיות המורה הוא הדבר המשמעותי הקובע את היחס כלפיו. הנחה אחרונה זאת מקבלת אישוש במשובים של תלמידים שהייתה להם מורה מהמגזר הערבי.

הסבר להצלחת התנעת התהליך לקראת שנת הלימודים תשס"ט

העלייה במספר השיבוצים של מורות ערביות בבתי ספר עבריים נעוץ בשלושה מרכיבים: הראשון, היצמדות הפרויקט רעיונית ל "מודל האזרחות המשותפת": מודל האזרחות המשותפת התמודד עם שני האתגרים המרכזיים במערכת החינוך הישראלית: ההפרדה בין ובתוך זרמי החינוך הנפרדים בישראל ומתן העדיפות להעברת ידע על חשבון החינוך הערכי. כמו-כן, הוא לא חיכה לשינויים ברמת המאקרו החברתית-פוליטית אלא נצל את ההזדמנות בדמות עזרה במורים ערבים ומחסור במורים היהודי כדי לבסס את עצמו.

השני, פעולות יזומות מול משרד החינוך: מסע שכנוע בקרב מקבלי ההחלטות בדרג הפוליטי והאדמיניסטרטיבי של משרד החינוך, ביסוס תפיסת "האזרחות המשותפת" באמצעות הניסיון המעשי המוצלח יחסית משנת הלימודים תשס"ח והקמת וועדת היגוי מחוזית משותפת לפרויקט.

השלישי, פעולות ההתארגנות בתוך מרחבים כמו:

1. עיתוי היציאה המוקדם של הפרויקט וקביעת תכנית עבודה מסודרת עם לוח זמנים מוגדר.
2. המשך השותפות עם מחוז מרכז בגלל יחסי האימון שנוצרו מהשותפות הקודמת, חוכמת הפרקטיקה מהניסיון שהצטבר והמשך המחסור במורים באותו מחוז.
3. בחירה של מקצועות הוראה שיש בהם יתרון למורים ערבים (שפה ערבית) ונחשבים כמקצועות "א פוליטיים" כמו האנגלית.
4. גיוס יותר מועמדים בעזרת השימוש בחמישה אמצעים מגוונים.
5. קיצור תהליך המיון לשני שלבים (קורות החיים וריאיון). המיון היה סטנדרטי ועקבי ונעשה בשותפות בין מכון מרחבים לפיקוח במשרד החינוך.
6. הכשרת המועמדים בעזרת סדנה ל "אזרחות משותפת" ומתן כלים ראשוניים בהוראת "שפה שנייה" ופיתוח כישורי ההתמודדות בעת ריאיון עבודה.

הערכנו כי המשתנה המסביר לעלייה במספר השיבוצים של מורות ערביים בבתי ספר מהמגזר היהודי הוא שינוי התפיסה של משרד החינוך, ברמת המטה והשדה, לפרויקט "הוראה בין

הזרמים" מאפיזודה חולפת לפוטנציאל של מדיניות רשמית וקבועה . שינוי זה הביא לשינויים בהתארגנות ולהקמת פורום מטה שהיה אחראי על הובלה וקידום נושא זה . המעורבות של משרד החינוך ברמת המטה חלחלה לשדה ואפשרה לו לקלוט יותר ויותר מורים .

תוכן עניינים

2	תודות
3	תקציר
8	רשימת לוחות
10	פתח דבר
11	רקע
11	א. הבסיס הרעיוני של פרויקט הוראה בין הזרמים
12	ב. ההקשר החברתי – פוליטי של הפרויקט
13	מערך ההערכה
13	א. מטרות ההערכה
14	ב. כלי ההערכה ושיטת איסוף הנתונים
15	ג. הזיקה בין מקורות המידע לבין שאלות ההערכה
16	ממצאים
16	פרק א: הפעלת הפרויקט בתשס"ח: השתלבותן של שתי מורות ערביות בבתי ספר עבריים - המקרה של המורה לאנגלית והמורה למדעים
16	א. מבוא
17	ב. המקרה של אמל
17	1. המוטיבציה להשתלבות בהוראה בבית ספר עברי
18	2. התייחסות המשפחה לעבודת המורה בבית ספר עברי
18	3. ההשתלבות בבית הספר
21	ג. המקרה של נסרין
21	1. המוטיבציה להשתלבות בהוראה בבית ספר עברי
22	2. התייחסות המשפחה לעבודת המורה בבית ספר עברי
22	3. ההשתלבות בבית הספר
25	ד. עולמות שונים חוויות דומות
26	ה. משוב התלמידים על שעורי המדע
34	פרק ב: השתלמות והדרכה למורים לערבית בחטיבת הביניים
35	א. משוב על ההשתלמות הקבוצתית
37	ב. משוב על ההדרכה האישית

39	פרק ג: "הוראה בין הזרמים במערכת החינוך הישראלית" - התנעת תהליך שילוב מורים ערבים בהוראה בזרם החינוך הממלכתי עברי
39	1. פעולות יזומות מול משרד החינוך: מכון מרחבים מקדם את יעדיו
42	2. פעולות התארגנות בתוך מכון מרחבים
42	א. עיתוי יציאת הפרויקט לשטח
43	ב. בחירת מחוז המרכז כשדה הפעולה של הפרויקט
43	ג. בחירת חטיבת הגיל ומקצועות ההוראה-למידה
44	ד. איתור וגיוס המועמדים להוראה בפרויקט
45	ה. מיון המועמדים להוראה בפרויקט
46	ו. הכשרת המועמדים-סדנת ההכנה
46	ז. שיבוץ המועמדים
47	ח. ליווי המועמדים
48	סיכום
49	נספחים
49	נספח א: שאלון השתלמות והדרכה למורים לערבית בחטיבת הביניים
53	נספח ב: שאלון משוב לתלמידים שלי
55	נספח ג: סכום הממצאים והצעות להמשך - דו"ח הביניים מאי 2008

רשימת לוחות

- 26 לוח 1: משתני רקע כללים של התלמידים
- 27 לוח 2: משוב על שעורי המדע, שכיחות באחוזים וממוצע
- לוח 3: ממוצעים, סטיות תקן ומבחני t לבדיקת הבדלים בשביעות הרצון של תלמידי
- 28 כיתה ח לתלמידי כיתה ט
- לוח 4: התפלגות תשובות התלמידים להיגדים כלליים לפי שכיחות באחוזים על פי
- 29 סולם בין חמש דרגות וממוצע
- לוח 5: ממוצעים, סטיות תקן ומבחני t לבדיקת ההבדלים בין כיתה ח לבין כיתה ט
- 31 בהיגדים כלליים
- 32 לוח 6: קיבוץ הערות מילוליות של תלמידים על פי קטגוריות
- 35 לוח 7: משתני רקע מקצועי של המודרכות
- 36 לוח 8: התפלגות משוב המורות על ההדרכה הקבוצתית - ממוצעים וסטיות תקן
- 37 לוח 9: התפלגות משוב המורות על ההדרכה האישית - ממוצעים וסטיות תקן

פתח דבר

לקראת סוף שנת הלימודים תשס"ז פנה מנהל מכון מרחבים ליחידת המחקר במכללה האקדמית בית ברל בבקשה להעריך את פרויקט "הוראה בין הזרמים", ששורשיו ברעיון "אזרחות משותפת". עיקרו של הפרויקט הוא לשבץ מורים מהמגזר הערבי בבתי ספר יסודיים יהודים במקצועות: אנגלית, מדעים ומתמטיקה.

במאי 2008 הוגש למכון מרחבים דו"ח ביניים מפורט שעסק בהיערכות לקראת הפעלת פרויקט "הוראה בין הזרמים" בשנת הלימודים תשס"ח. הדוח הנוכחי עוסק בהתפתחותו של הפרויקט והשינויים שחלו בהערכות לקראת שנת הלימודים תשס"ט.

הפרק הראשון של דו"ח זה מביא את סיפור התנסותן של שתי מורות ערביות במסגרת פרויקט "בין הזרמים": האחת מורה לאנגלית בבית ספר יסודי עברי והשנייה מורה למדעים בחטיבת ביניים עברית.

בפרק השני של דו"ח זה מסוכמים תהליכי ההדרכה הקבוצתית והליווי האישי הניתנים למורות ערביות להוראת ערבית מטעם מכון מרחבים.

הפרק השלישי של דו"ח זה עוסק בהיערכות לקראת שנת הלימודים תשס"ט בזיקה למטרות הפרויקט ותוך התייחסות למסקנות וההמלצות שעלו מההיערכות לקראת תשס"ח, שהייתה שנת הפיילוט של הפרויקט.

כדי להקל על הקורא עיקרי הדברים אשר נכללו בדו"ח הביניים ממאי 2008 מובאים בדו"ח זה (ראה נספח 3) כך שניתן לראותו כדו"ח מסכם מלא.

א. הבסיס הרעיוני של פרויקט "הוראה בין הזרמים"

הקונספציה של הפרויקט נשענת לכל האורך על משנתו של מכון מרחבים כפי שהוצג במאמרו של מייק פרשקר, מייסד ומנכ"ל מכון מרחבים, "אזרחות משותפת בישראל: אתגרים והזדמנויות"¹, אשר דן במודל שנקרא "מודל האזרחות המשותפת". המודל מתבסס על הזהות המשפטית המשותפת של "אזרחות ישראלית" וחותר ליצירת זהות אזרחית מהותית ומשותפת מבלי לאיים על זהויות אחרות בעלות ערך. המודל מציע שפה אזרחית מוסכמת שבה יוכלו להשתמש אזרחים ישראלים בעלי רקע שונה. חמשת מושגי הליבה של המודל, שפורטו בפרק הראשון של דו"ח הביניים (עמודים 4-5), הם זהות, נגישות, הוגנות, מרחבי הסכמה ואזרחות משותפת פעילה.

מרחבי הסכמה ואזרחות משותפת פעילה

נקודת המוצא של המודל היא שכדי לבנות חברה איתנה ובת קיימא, יש לסייע לישראלים להרגיש נוח יותר במחיצת אזרחים השונים מהם. לדידו של המודל, קיימות דרכים רבות ושונות להתגבר על הפחד מפני כל אותם "אחרים" בלתי ידועים ולפתח מודעות אזרחית משותפת עמוקה יותר ובאמצעותה לטפח את הסיכוי לבנות חברה מלוכדת יותר כמו בעשייה חינוכית. פרויקט "הוראה בי הזרמים" המשיך להציע את האמצעים הבאים: "הכנסת אחרים" לחדר המורים כדי ליצור שינוי חיובי בעמדות ובגישת קהילת בית הספר (תלמידים, מורים, משפחות) ל"אחר". אקט זה נועד לתרום לגיבוש הזהות הייחודית של התלמידים ה עבריים באמצעות מפגש חיובי עם המורה הערבי תוך שמירה על זהות קבוצתית ייחודית ולגיטימית. הפרויקט לא יוצא נגד סדר העדיפות המוענק להעברת ידע בעל ערך כלכלי מעשי (על חשבון החינוך הערכי) ולכן הוא מציע מורים שילמדו מקצועות מרכזיים, שקיים בהם מחסור במגזר היהודי (ערבית ואנגלית). מדובר במקצועות שלא נתפסים כמקצועות "פוליטיים" מדי או בעלי מטען אידיאולוגי. בכך, פרויקט "הוראה בין הזרמים" שומר על הא-פוליטיות הרשמית של מערכת החינוך והתמקדותה בשיפור רמת ההישגים של התלמידים. אופרטיבית, הפרויקט חותר להעסיק מורים ערבים טובים שהיו מובטלים ולפתור למנהלי בתי הספר במגזר היהודי את בעיית המחסור במורים בערבית ובאנגלית. הציפייה היא שהתלמידים ישפרו את הישגיהם הלימודיים בשני המקצועות, שמערכת החינוך תמשיך ותשמור על א-פוליטיות, משפחות התלמידים יזכו בגיבוש הזהות הייחודית של הילדים באמצעות מפגש חיובי עם המורה "האחר" תוך שמירה על זהות קבוצתית ייחודית ולגיטימית, והחברה הישראלית תאפשר לאזרחיה לחזק את עמדותיהם החיוביות כלפי ה"זרמים האחרים".

¹ המאמר פורסם בדצמבר 2006 בסיועו של פרופ' דב וקסמן מהחוג למדעי מדינה של "ברוך קולג" של אוניברסיטת סיטי-של ניו יורק.

ב. ההקשר החברתי – פוליטי של הפרויקט

הפרויקט "הוראה בין הזרמים" משתלב בדיון הער אודות "הרב תרבותיות", שעיקרו מתן זכות לזרמים השונים בחברה לקבל חינוך על פי הנרטיב שלהם. כלומר, הקונספציה לפיה יש להפעיל את פרויקט "הוראה בי הזרמים" בתוך הסגרגציה הדומיננטית בחינוך במגזרים השונים אינה רק תגובה פרגמטית מחויבת המציאות אלא גם הולמת תפיסת המתחזקת היום בדבר הרב-גוניות, ריבוי זהויות ומתן כבוד לביטוי ומימוש הייחודיות התרבותית-דתית של כל קבוצה. אופרטיבית, הפרויקט מכיר בצורך לאפשר לזרמים השונים ללמוד במסגרות ייחודיות ההולמות את תפיסות העולם שלהם על החיים והחינוך, ובו בזמן לאפשר להם להיחשף לסוגים אחרים של שיח ונרטיבים של קבוצות וזרמים שונים בחברה.

מכון מרחבים עוסק בתחום האזרחות המשותפת וזאת מזה עשור והחליט לפעול למרות המתח הרב השורר ביחסים בין ערבים ליהודים בחברה הישראלית. ההזדמנות באה עם הצלחת פרויקט קודם של מכון מרחבים בשם "בואו נדבר" – אשר בו שולבו מורים ערביים בבתי ספר עבריים להוראת ערבית תקשורתית לקידום אזרחות משותפת. לנוכח ההיצע העודף של מורים טובים במגזר הערבי והביקוש למורים במגזר היהודי ומתוך הראייה שבחשיבות של חדרי מורים הטרונגניים הוצע גם הפרויקט הנדון: "הוראה בין הזרמים". הפרויקט הוצע למחוז המרכז במשרד החינוך. הבחירה במחוז זה נבעה משני טעמים: הראשון, במחוז זה הצליח פרויקט "בואו נדבר" והיה בסיס של שיתוף פעולה מוצלח בין המחוז לבין מרחבים; והשני, במחוז המרכז זוהה מחסור גדול במורים. להערכתנו, העיתוי הזה של הפרויקט, שלא הסתכל על רמת המאקרו (החברה הישראלית) אלא על רמת המיקרו (הצלחה קודמת בהכנסת מורים ערביים לבתי ספר עבריים וביקוש רב למורים במגזר היהודי מול היצע במגזר הערבי) הסתבר כמוצלח והביא להכפלת מספר המורים הערביים למקצועות ערבית ואנגלית הנקלטים בהצלחה בבתי הספר במגזר היהודי. נסכם נקודה זו בכך שפרויקט "הוראה בין הזרמים" החכים בכך שהיה קשוב לקולות הנשמעים בתוך החברה הישראלית בכלל ומערכת החינוך בפרט בדבר "הרב תרבותיות" לזכותה של כל תרבות לטיפוח זהותה תוך כיבו האחרת. כמו-כן, הפרויקט השכיל לעשות בכך ולא חיכה לשינויים ברמת המאקרו אלא עט על ההזדמנות בדמות עודף במורים ערבים ומחסור במורים במגזר היהודי תוך הישענות על אשראי מוצלח בפרויקט "בואו נדבר".

מערך ההערכה

מערך ההערכה לפרויקט מורכב משלושה שלבים :

1. היערכות לקראת שנת הלימודים תשס"ח שהיא שנת הפ ילוט ומסוכמת בדו"ח הביניים (סיכום דו"ח הביניים וההמלצות, ראה נספח 3).
2. פעילות המורות בתשס"ח במסגרת "ההוראה בין הזרמים"
3. הערכות לקראת שנת הלימודים תשס"ט בזיקה להערכות בתשס"ח.

א. מטרות ההערכה

מטרות ההערכה מתייחסות לשני תחומים : הפעלת הפרויקט בתשס"ח ותהליך ההיערכות לתשס"ט בזיקה להערכות בתשס"ח.

מטרות ההערכה המתייחסות להפעלת הפרויקט בתשס"ח

1. כיצד מתבצע הליווי של המורות מהמגזר הערבי המלמדות ער בית בחטיבת הביניים- תרומת הליווי והקשיים בהם נתקלות המורות.
2. כיצד תופסות המורות מהמגזר הערבי המלמדות בבית הספר היסודי אנגלית ומדעים את הוראתן - כניסתן לעבודה, מקצועיותן, הקשרים שלהן עם תלמידים, מורים עמיתים והמנהלות.
3. כיצד תופסות המנהלות את העסקתן של מורות ערביות בבית ספרן - גורמים תומכים וגורמים מעכבים את הצלחת המורות.

מטרות ההערכה המתייחסות להיערכות

4. התשתית הרעיונית לפרויקט "הוראה בין הזרמים" וההקשר החברתי פוליטי.
5. מהם עקרונות ההיערכות של הפרויקט – עיתוי יציאת הפרויקט לשטח, בחירת מחוז המרכז כשדה פעולה, בחירת חטיבת הגיל.
6. מהם העקרונות ודרכי איתור בתי הספר, מיון המורים והכנתם, ובאיזה אופן שלב התכנון סייע בהצלחת הפרויקט.

ב. כלי ההערכה ושיטת איסוף הנתונים

נתוני ההערכה לשני תחומי ההערכה התקבלו ממגוון של כלים : ניתוח מסמכים , תצפיות בסדנת המיון וההיערכות ובישיבות ועדת ההיגוי לפרויקט , ראיונות בלתי פורמאליים וראיונות אישיים חצי מובנים עם בעלי תפקידים , ראיונות עומק עם המורות , שאלונים למורות ושאלונים לתלמידים.

ניתוח מסמכים

נאספו מסמכים הקשורים לשלב ההיערכות . סיכומי ישיבות , תמלול של פרסום ברדיו , סיכומים מועדת החינוך בכנסת, אתר מרחבים באינטרנט, המסמכים נמסרו למעריכים ועברו ניתוח תוכן .

ראיונות

בהקשר להערכות נערכו תשעה ראיונות. לקראת ההערכות לתשס"ט נערך ראיון עומק אחד עם נציג מטעם מכון מרחבים . הכוונה המקורית הייתה לראיין שלושה בעלי תפקידים כדי ל קבל שלוש זוויות הסתכלות על התהליך . מכון מרחבים ראה לנכון שנצי ג אחד שהוא בקיא בפרטים יתראיין לצורך ההערכה . קיימנו ראיונות לא פורמאליים עם עוד שני בעלי תפקידים ממכון מרחבים. פגישות וועדת ההיגוי של הפרויקט שימשו זירה למפגש עם בעלי התפקידים ולשיחות עם נציגים שונים של משרד החינוך במט ה ובשדה. שיחות בלתי רשמיות קיימנו גם עם משתתפי הסדנאות.

בהקשר להפעלת הפרויקט נערכו ארבעה ראיונות עומק עם המורות (בתחילת השנה ובסופה), שני ראיונות חצי מובנים עם מנהלות בתי ספר ועם שתי בעלות תפקידים : מפקחת מחוז להוראת הערבית ועם מדריכה מטעמה. סך הכול שמונה ראיונות.

תצפיות

הצוות המעריך צפה בכול המפגשים הרלוונטיים דהיינו בסדנאות המיון וההכשרה (כל מפגש ארך כשלוש שעות בממוצע). בנוסף לכך , נערכו שלוש תצפיות בישיבות של ועדת ההיגוי של התוכנית במשרד החינוך , בסך הכול במשך 9 שעות. בסיכומו של דבר עמדו לרשותנו 72 שעות תצפית . תוצרי התצפיות כולן, שבוצעו על ידי כל אחד מחברי הצוות המעריך, עברו ניתוח תוכן .

שאלונים

חובר שאלון משוב לתלמידים בכיתות ח' ו-ט', על ההתנסות שלהם בשעורי המדע עם מורתם . השאלון הסגור ברובו, כלל: פרטי רקע: מגדר, ארץ לידה, מספר שנים בארץ, מידת דתיות. משוב על ההוראה (שמונה פריטים). התייחסות לשאלות הקשורות להתנסות בלמידה עם מורה ערבייה (13 פריטים). על כל ההיגדים בשאלון התלמידים ודרשו לענות בסולם בין חמש דרגות (5-1). כמו כן, שאלה פתוחה להבעת דעה (ראה נספח ב). ענו על השאלון שלוש כיתות בחטיבת הביניים . שאלון נוסף חובר למורות הערביות המלמדות ערבית בחטיבת הביניים. השאלון כלל פרטי רקע : מצב משפחתי , דת, אזור מגורים , דתיות, הכשרה להוראה, ניסיון בהוראה ותעסוקה . בשאלון הוצגו 22 פריטים על ההדרכה הקבוצתית ו-14 פריטים על ההדרכה האישית . המורות נדרשו להשיב בסולם בין חמש דרגות (5-1). כמו כן, שאלה פתוחה על ההבדל בין ההוראה במגזר היהודי

ובמגזר הערבי. שאלה פתוחה נוספת עסקה בדבר המשמעותי ביותר בהדרכה (ראה נספח א) השאלון הועבר לכל המשתתפות בקבוצת ההדרכה.

ג. הזיקה בין מקורות המידע והנתונים לבין שאלות ההערכה

מיקוד ההערכה	שאלת המחקר	ניתוח מסמכים	ראיונות	תצפיות	שאלונים
הפעלת הפרויקט בתשס"ח	1. כיצד מתבצע הליווי של המורות מהמגזר הערבי המלמדות ערבית בחטיבת הביניים- תרומת הליווי והקשיים בהם נתקלות המורות.		+		+
	2. כיצד תופסות המורות מהמגזר הערבי המלמדות בבית הספר ה עברי אנגלית ומדעים את הוראתן- כניסתן לעבודה, מקצועיותן, הקשרים שלהן עם תלמידים, מורים עמיתים והמנהלות.		+		+
	3. כיצד תופסות המנהלות את העסקתן של מורות ערביות בבית ספרן- גורמים תומכים וגורמים מעכבים את הצלחת המורות.		+		
הערכות הפרויקט לתשס"ט בזיקה לתשס"ח	4. התשתית הרעיונית וההקשר החברתי פוליטי, בשלות התנאים לפרויקט.	+	+		
	5. מהם עקרונות ההיערכות של הפרויקט – עיתוי יציאת הפרויקט לשטח, בחירת מחוז המרכז כשדה פעולה, בחירת חטיבת הגיל.	+	+		
	6. מהם העקרונות ודרכי איתור בתי הספר, מיון המורים והכנתם ובאיזה אופן שלב התכנון סייע בהצלחת הפרויקט.	+	+	+	

פרק א: השתלבותן של שתי מורות ערביות בבתי ספר עבריים - המקרה של המורה לאנגלית והמורה למדעים

א. מבוא

שנת תשס"ח הייתה שנת ההפעלה הראשונה של פרויקט הוראה בין הזרמים. רב המורות הערביות שעבדו בבתי הספר העבריים באותה שנה לימדו ערבית פרט לשתי מורות. מורה אחת שובצה אחרי סדנת מיון מטעם מכון מרחבים להוראת האנגלית בבית הספר היסודי בכיתות ג-ד. השנייה אף היא לאחר סדנת המיון מטעם מכון מרחבים שובצה להוראת המדעים בחטיבת הביניים כיתות ח-ט. שתיהן עבדו בבתי ספר מבוססים במרכז הארץ. הוחלט לעקוב מקרוב אחר התנסותן וללמוד על השתלבותן. מורה א' להוראת אנגלית שתקרא להלן המורה אמל (שם בדוי) ומורה ב' להוראת מדעים שתקרא המורה נסרין (שם בדוי).

החוקרות נפגשו עם המורות פעמיים. בפעם הראשונה בחודש דצמבר ובפעם השנייה לקראת סיום שנת הלימודים. הראיונות היו חצי מובנים, ערכו כשעתיים והתנהלו באווירה נינוחה, פתוחה וכנה ותוך אימון בחיסיון שישמר.

הראיונות התמקדו בהתנסות המורות בבית הספר: בחוויות משמעותיות שהן חוו בהקשר לעבודה בבית הספר העברי, בקשרים עם התלמידים, המורים העמיתים והמנהלת. כמו כן, נערך ראיון עם שתי מנהלות בתי הספר. במקרה של נסרין, שהיא מורה בחטיבת הביניים, נתבקשו התלמידים של המורה לענות על שאלון משוב על השעורים וכן על שאלות הקשורות לעובדת היות מורתם ערבייה (ראה שאלון בנספח 1).

בהמשך, נתייחס לסוגיות העולות מתוך החומרים שנאספו: המוטיבציה להשתלבות בהוראה בבית הספר העברי, התייחסותה של המשפחה הקרובה לעבודה בבית ספר עברי, מקצועיותן של המורות, הרקע התרבותי והשקפת עולמן והשתלבותן בבית הספר. לבסוף ננסה לרכז את הלקחים הנלמדים מבחינת שני המקרים.

ב. המקרה של אמל

הקשר הראשון עם אמל נעשה טלפ ונית ונענה בחיוב. בפועל, הפגישה נדחתה מספר פעמים. כאשר הצענו לאמל להיפגש בבית קפה סמוך לבית הספר היא סירבה והעדיפה להיפגש בין כותלי בית הספר. לראיון הגיעה בחורה נאה שלא הייתה לבושה בלבוש מסורתי. חזותה אינה מעידה על היותה ערבייה מוסלמית, לא בלבושה ולא בגון עורה. בעלת שפה רהוטה במיוחד, טון דיבור נעים ושקט. התפתחה שיחה קולחת שנגעה גם בפרטים אישיים לא פשוטים. אמל באה מישוב ערבי גדול. היא בת למשפחה ברוכת ילדים ולמדה בבתי ספר ערביים. המפגש הראשון שלה עם מסגרת יהודית היה במכללה. משפחת המוצא שלה שמרנית באופן יחסי ועדיין מקיימת את מרבית הטכסים הדתיים והמסורתיים. בגיל צעיר נישאה בהתאם לתכתיבי המסורת המשפחתית וחווה מערכת זוגית קשה ומהלך גירושין קשה מאד. חוויה זו, השפיעה, לדבריה, על עיצוב השקפת העולם שלה ועל תפישותיה החברתיות.

1. המוטיבציה להשתלבות בהוראה בבית ספר עברי

הצורך הכלכלי

אמל היא אם חד הורית לילדה קטנה ומפרנסת יחידה. היא רצתה, מתוך צורך כלכלי, להרחיב את משרתה מעבר לעבודתה בבית ספר במגזר הערבי. לכן, כאשר שמעה על האפשרות שמציע מכון מרחבים לעבוד גם במגזר היהודי ביררה, התראיינה על ידי מספר אנשים, הייתה בקשר עם מכון מרחבים, ולבסוף שובצה על ידי הפיקוח להוראת האנגלית והחלה ללמד בבית ספר בשרון בהוראת אנגלית. שנת הלימודים הייתה כבר בפתח ומנהלת בית הספר דיווחה על צורך דחוף במורה לאנגלית. אמל מספרת כי המניע הכלכלי איננו המניע המרכזי: "נשארתי לא רק בגלל שאני צריכה כסף.... אלא כי הייתי צריכה אתגר".

אתגר מקצועי

השיחה התגלגלה ואמל מסבירה את מהות האתגר המקצועי גם דרך השוואה בין עבודה בבית ספר עברי לבין עבודה בבית ספר במגזר הערבי. היא מרגישה שלא בנוח בהשוואה "אני מזכירה לעצמי לא לעשות השוואות", אבל מדי פעם חוזרת אמל להשוואה "באנגלית יש תכנית בסיסית אבל יש אפשרויות רחבות לביטוי המקצועיות שלך", "את מחליטה ואת הבוס" "זאת חברה אחרת ומחשבה אחרת". "פה אם אני מתכופפת לא ממהרים לכסות אותי" (הכוונה מתוך דאגה לצניעות). יש לה הרבה אחריות אבל גם עצמאות.

לאמל חשובה מאד ההתפתחות המקצועית, היכולת להביא לידי ביטוי את היכולות הדידקטיות שלה ואת הרעיונות שלה להפעלת הילדים.

אתגר אישי

מעבר לאתגר המקצועי, אמל מזכירה אתגר אישי: אני רוצה לעמוד בציפיות, לא רק כמורה לאנגלית אלא כאישה ערבייה". אמל רואה ברצון לעבוד במסגרת יהודית גם "סוג של מרדנות".

אתגר חברתי/פוליטי

אמל חשה כי לעבודה במגזר היהודי יש משמעות חברתית חשובה. "אם ראש הממשלה לא ישיג שלום, אנחנו דרך משרד החינוך נשיג שלום. אם נסתכל על זה מנקדת מבט של ערבייה, אנחנו חיים במדינה אחת אבל לא מכירים אחד את השני, צריך שיהיה דו-שיח כדי שנראה שכולנו שווים."

החיים בשני עולמות נותנים את אותם, והמתח הפנימי בא לידי ביטוי כך: "הראש שלי מתפוצץ אני נהיית מאד ביקורתית, לא רציתי להיכנס לזה אבל זה קרה".

2. התייחסות המשפחה לעבודת המורה בבית הספר היהודי

אמל מספרת על התמיכה והעידוד שהיא מקבלת מהוריה. כאשר עלה הרעיון היא התייעצה עם ההורים ושניהם נתנו לה את ברכת הדרך. אביה מגיל צעיר חי בסביבה של יהודים. היא מספרת כיצד אביה לקח אותה ביום הראשון לבית הספר, "אמרתי לו שאני פוחדת והוא אמר: ילדים יהודים לא שונים מילדים אחרים. אמרתי לו: הם חכמים וחצופים, אפילו בסדנא (שקיים מרחבים) הכינו אותנו למשפטים מעליבים שהם אומרים". תשובת האב הייתה: "את חיה עכשיו במדינת ישראל, האם פעם הרגשת אפליה? אמרתי שלא, ואז הוא שאל אותי: אז למה את פוחדת?".

אביה של אמל נתפס על ידיה כליבראלי ואמה כדתייה יותר. את דעתה של האם על עבודה בבית ספר ערבי וגם בבית ספר עברי הביעה האם כך: "מה שחשוב זה שכשתעמדי מול אלוהים והוא ישאל אותך מה עשית, תוכלי להגיד לו: אני מרגישה אחראית גם לילדים היהודים וגם לילדים הערבים".

3. ההשתלבות בבית הספר

הכניסה לכיתה ביום הראשון שלה בבית הספר

אמל מייחסת חשיבות רבה מאד ל אופן בו הכניסה אותה המנהלת לכיתה ביום ההוראה הראשון שלה בבית הספר: "בתחילת השנה, למרות הלחץ של המנהלת, היא נכנסה אתי לכיתה והציגה אותי ואמרה "פשוט": זאת המורה שלכם, קוראים לה אמל, אני אוהבת אותה ואני רוצה שתאהבו אותה כמוני, והיא ממש נשקה לי". נראה כי אמל רואה אירוע זה כחשוב והזכירה אותו בשני הראיונות. נקיטת העמדה הברורה של המנהלת נתנה לאמל אישור שהיא רצויה בבית הספר, ובהצגת עמדת המנהלת הועבר מסר גם לתלמידים.

מקצועיות בהוראה

אמל תופסת את עצמה כמורה טובה: "הוכחתי לעצמי ולסביבתי שאני מורה טובה ומקצועית". היא גם מספרת על משוב שהיא מקבלת מחברותיה: "אמל, ההורים אוהבים אותך, הילדים אוהבים אותך כי את מושכת". אמל נותנת דוגמאות של שעורים מעניינים המשולבים בהרבה פעילות. כאשר נתבקשה לפרט במה היא מושכת ענתה: "אני מכינה דברים מעניינים שמושכים

את הילדים". בראיון בסוף השנה התייחסה להישגים הלימודיים של הילדים, לעמידה בתכנית הלימודים, להרחבה של תכנית הלימודים וגם לבעיות משמעת שעמדה בהן בכבוד מבלי לערב את המנהלת.

אמל מפרטת את שאיפותיה המקצועיות הכוללות המשך לימודים לתואר שני, קבלת תפקידים בבית הספר כמו אחריות על עיתון בית הספר או אחריות על הספרייה.

יחסים עם המנהלת

אמל רוחשת הערכה רבה מאד למנהלת בית הספר: "מנהלת למופת, בן אדם... בעלת ידע חינוכי, מסודרת... יש לה קשר טוב גם עם הילדים, היא מחבקת אותם ומנשקת אותם והילדים באים ומספרים לה דברים"; "היא בוטחת בי ומכבדת אותי, הקשר שלי מצוין איתה"; "הרגשתי שהגעתי אל החיק של אימא... ואמרתי לעצמי, יש לך מזל אמל".

המנהלת מתארת את המפגש הראשון עם אמל כמפגש מוצלח במיוחד. היא התרשמה מהמקצועיות, הרצינות והאישיות הכובשת שלה. היא מרבה לשוחח איתה ומעריכה מאוד את עולם הידע הרחב שלה, הסקרנות האינטלקטואלית שלה בתחומים שונים (במיוחד שליטה בספרות). בסוף שנת הלימודים המנהלת פורשת מניהול בית הספר וממשרד החינוך, והדבר יאפשר לה "להדק את הקשרים החברתיים עם אדם מיוחד".

היחסים עם התלמידים

אמל מתארת מערכת יחסים טובה עם הילדים. היא מסבירה כי אינה מסתירה את "ערביותה". למשל, כאשר הודיעה להם שמחר לא תבוא כי היא מקיימת את חג הקורבן, הילדים שאלו אותה מהו החג והיא הסבירה להם בפשטות את מהותו. אמל מתארת אירוע נוסף: לפני שבועיים אמרה לה תלמידה: "אמל, את יודעת ערבית?" וסיפרה על אחיה ששונא ערבית וילמד צרפתית כי הוא שונא ערבים והוא מוכן להתערב שאמל ערבייה. הילדה נדהמה שאמל אישרה את היותה ערבייה ואמרה: "זה לא יכול להיות".

התגובות של אמל לילדים משאירות ערוצים פתוחים לתקשורת. הדוגמאות הבאות מבטאות בצורה חזקה את אופן התקשורת. למשל, היא מספרת על אירוע ביום הזיכרון לשואה ולגבורה: "הילדים הכינו פוסטרים וילדה אחת הכניסה לפוסטר ציור של ערבי עם רובה. אני מסתכלת והילדה אומרת לי: "אמל אל תכעסי עלי יש לנו מלחמה ולכן צירתי אותו ככה". בשיחה איתנו אומרת אמל: "זה מאד יפה שהיא דאגה לרגשות שלי". תגובתה של אמל לאמירה של התלמידה, ממחישה את פתיח ותהיכה ויכולתה להבין את האחר ואת מצוקתה של הילדה, כביטוי למציאות הישראלית המורכבת.

אמל מספרת על אירוע שהיה משמעותי במיוחד בשבילה ושמעיד על מורכבות הקשר עם הילדים: "הילדים הזמינו אותי לטקס יום הזיכרון. זה היה ברור לי שאני צריכה לבוא כי הילדים הזמינו אותי. התכוננתי בבית ולבשתי חולצה לבנה. פתאום הופיעה דודה שלי ואמרה לי: "לאן את הולכת?" אמרתי לה: "לטקס יום הזיכרון בבית הספר", והיא אמרה: "השתגעתי!". אבל אני לא שמעתי בקולה והלכתי. אני מכבדת את הילדים. מורה שאלה אותי: "למה באת? איך את מרגישה?" אמרתי לה: "זאת המדינה גם שלי", והיא חיבקה אותי. אני רואה את זה כחובתי כאזרחית גם לעמוד ששרים את התקווה. אני לא יודעת את המילים אז אני רק עומדת."

היחסים עם המורים העמיתים

בראיון בסוף השנה מסכמת אמל את היחסים שלה עם עמיתה : "בהתחלה בניתי קשרים לא יותר מדי אישיים, זה בגלל הגירושים, המורות מקבלות את זה ומכבדות את זה". בשלב יותר מאוחר, לקראת סוף השנה, היא מספרת "אני מרגישה שהמורות בוטחות בי. סיפרתי להן שהגירושים נגמרו והמורה להתעמלות שאלה אותי: איך את מרגישה?".

באשר לביקורים בבתים פרטיים היא מספרת: "הייתי אצל מורה מבוגרת בבית כמה פעמים, הם עבדנו ביחד על תכנית. מורה אחרת הזמינה אותי אליה הביתה כמה פעמים כי רצתה לדעת על ילדים דיסקליטים, היא ידעה שאני לומדת על זה, אבל זה לא יצא. יש לי קשר טוב במיוחד עם המזכירה".

אחד הביטויים להשתלבות ולאיוון שהתפתח בין אמל למורות היה הבחירה בה לחברה בוועד המורים. יש לזכור שזוהי שנתה הראשונה בבית ספר זה ומעורבותה בנעשה בחדר מורים בולטת.

היחסים עם ההורים

אמל מגדירה את הקשר עם ההורים כ"קשר טוב". היא רואה אותם כאשר הם באים לקחת את הילדים: "לעיתים הם שואלים שאלות ואני עונה". היא מרגישה תמיכה של ההורים וגם הערכה. היא מספרת: "יש אימא אחת שהיא מורה לאנגלית בעצמה. היא סיפרה לי שהיא מורה מתחילה ורוצה להיפגש איתי כדי שאוכל להציע לה חומרים כי החומרים שהילד שלה מביא הביתה מאד מעניינים". הילדים מביאים הביתה חוויות משעור האנגלית ומתייחסים לעובדה שהיא ערבייה ואח"כ משתפים אותה במה שההורים אמרו. ילדה אחת מספרת: "אימא שלי אמרה לי שמשמעות השם שלי זה תקוה. אימא שלי גם לימדה אותי להגיד משהו בערבית ואני רוצה להגיד לך "אהלן וסהלן"". ילד אחר בא וסיפר שהוא "יודע לומר את המספרים בערבית".

המנהלת סיפרה שההורים לא ראו שום דבר חריג בכך שמורה ערבייה מלמדת את ילדיהם אנגלית. היא, כאמור, לא שיתפה בהחלטה או יידעה מראש על מהלך זה. לדעתה, דיונים בעניין אינם נכונים. לתפישתה, זו אינה שאלה, כשם שהיא לא מעמידה לדיון העסקת מורה ממין או ממוצא מסוים.

ג. המקרה של נסרין

עם נסרין נפגשנו בפעם הראשונה בדצמבר כאשר מאחוריה שבועות בודדים של הוראה ושביתה מתמשכת. הפגישה נערכה בבית קפה. הופיעה בחורה נאה מאד, לבושה בלבוש לא מסורתי. מלבד הצלב אשר על צווארה, לא היו מאפיינים חיצוניים המרמזים על זהותה כערבייה. בשנת הלימודים תשס"ח עבדה בחטיבת ביניים בעיר באיזור המרכז בשליש משרה בהוראת מדעים. היא לימדה מדעים בשתי כיתות ח' ובכיתה ט' לימדה פיסיקה להקבצה א'. בנוסף, היא עובדת כשני שלישי משרה בבית ספר פרטי נוצרי אורתודוקסי. נסרין למדה בבתי ספר ערביים ונפגשה עם המערכת היהודית כסטודנטית במכללה, שם למדה הוראת ביולוגיה וכימיה בחטיבה העליונה. היא מציינת כי את כל העבודה המעשית עשתה בתיכון יהודי (חוויה ש"לא הייתה פשוטה כלל"). מיד עם סיום הלימודים עבדה בבית ספר ממלכתי ערבי שנתיים.

השיחה הייתה קולחת ופתוחה, ערכה כשעתיים, כאשר נסרין מספרת גם פרטים מחייה הפרטיים המורכבים. נסרין, שנישאה בשידוכים בהתאם לתכתיבי המסורת, עברה התעללות פיזית והגיעה עד לאשפוז. היא התגרשה ובשנת הלימודים חיה לבד בעיר במרכז הארץ. עם סיום שנת הלימודים נישאה בשנית עזבה את ההוראה בבית הספר וחזרה למקום מגורי משפחתה בישוב גדול בצפון הארץ.

1. המוטיבציה להשתלבות בהוראה בבית ספר עברי

אתגר חברתי

הסיבה העיקרית, אומרת נסרין, היא האתגר: "99% מהאנשים במדינה אומרים שצריך לשנות ולא עושים כלום. אם יש לי סיכוי קטן לשנות ולהשפיע על דעה ועמדה של כמה ילדים – עשיתי משהו"; "שינויים גדולים מתחילים בקטן".

אתגר אישי

ניכר שנסרין רואה אתגר אישי בקבלה והשתלבות בצוות המורים היהודי. חשוב לה להצליח כמורה ערביה נוצרייה. לא פעם שמעה את המשפט שהיא לא כל כך אוהבת: "את לא נראית כמו ערבייה".

אתגר מקצועי

גם נסרין, כמו אמל, תוך כדי שיחה על הסיבות לכך שהן עובדות במסגרת של בית ספר עברי, מספרת על התנסותה בשלוש מערכות בית ספריות שהיא מכירה מעבודתה: בית ספר ממלכתי ערבי, בית ספר ערבי נוצרי פרטי ובית ספר ממלכתי עברי. "בית הספר הממלכתי ערבי שעבדתי בו הוא קשה, התלמידים קשים משכונות הכי מסוכנות, התקציב שונה, התמיכה של העירייה שונה, חסר כסף למעבדות, שעות להקבצות, ניתן היה לעשות יותר על ידי ניהול טוב יותר". לא כך הוא בבית הספר הערבי הנוצרי שהוא בית ספר יסודי פרטי. "שם הכיתות קטנות מאד, אין בעיות משמעות, המעמד הסוציו אקונומי של המשפחות גבוה, סטנדרטים מאד גבוהים עוד היא

מוסיפה: "העבודה (בבית ספר ממלכתי) בצוות גדול מפרה וכשיש נהלים מסודרים מאד, לכולם ברור לאן לפנות בכל עניין". היא מסבירה שחשוב לה חופש בתוך הכיתה והאפשרות ליצור את הקשר המיוחד עם התלמידים ולחנך אותם.

2. התייחסות המשפחה לעבודת המורה בבית הספר היהודי

נסרין חיה במרכז הארץ מאז שנפרדה מבעלה "הפכתי לאדם עצמאי שעומד על דעתו", גם כלפי המשפחה. היא מתארת את השינוי שחל בה: "פעם הייתי עושה מה שמבקשים, היום אני צריכה להשתכנע בהגיון של הדבר שמבקשים ממני". החלטה לעבוד בבית ספר עברי היא החלטה אישית שלה. מי שהשפיעה עליה וחיזקה אותה במיוחד הייתה האם שתמכה בה בגירושים ולא נכנעה ללחצים של המשפחה ו"מכובדים" להניע אותה מכך מתוך השקפות מסורתיות.

3. ההשתלבות בבית הספר

הכניסה לבית הספר

הכניסה לבית הספר נעשתה לאחר פתיחת שנת הלימודים כאשר למנהלת הייתה חסרה מורה. המנהלת פנתה למכללה והמדריכה הפדגוגית המליצה על נסרין. ן שעברה סדנת מיון שארגן מכון מרחבים במהלך הקיץ. מספרת המנהלת: "ראיינתי אותה והתרשמתי עמוקות, היא עשתה עלי רושם של בחורה דעתנית, מכבדת את מקומה, לבבית, נעימה, רהוטה בעברית. הערכתי שתעשה עבודה מקצועית מצוינת, סמכתי גם על המדריכה הפדגוגית"; "שוחחתי איתה, ביקשתי אותה שתדווח לי אם תהיינה בעיות, שתפנה אלי אם תהיינה תקריות והילדים לא יתייחסו אליה בכבוד. פשוט הצגתי אותה בפני המורות שאמורות לעבוד איתה וביום הראשון בפני הילדים: "זאת נסרין, היא תהיה המורה שלכם". לא הצגתי אותה כערבייה. לא שאלתי ולא יידעתי את ההורים... אני החלטתי וזה היה הדבר הכי טבעי".

מנקודת מבטה של נסרין, יום הלימודים הראשון הוא יום גורלי: "בשבילי שתי הדקות הראשונות בכיתה הן המכריעות עד סוף השנה". עיקר דאגתה של נסרין הייתה נתונה לקביעת הקודים להתנהגות. משפט הפתיחה שלה היה: "שמי נסרין ואני ערביה שגרה בצפון. אני לא מסכימה שיפנו אלי בשמי הפרטי, אלא המורה". היא מתארת את תגובתם: "הם קצת היו בהלם אבל התעלמתי, אולי אני טיפוס מסתדר. ישר התחלתי ללמד והם קלטו שאני רצינית. היו קצת הערות פה ושם, "למה את לא מורה לערבית?", "את יודעת ללמד פיסיקה בערבית?". סך הכול הפתיעו אותי לטובה".

נסרין משווה את הכניסה לבית הספר לכניסתה לעבודה המעשית, שהייתה הרבה יותר קשה, ומסבירה שאז היא לא שידרה ביטחון וזאת הייתה תקופה של פיגועים. המשפט הראשון של התלמידים היה "הביאו לנו טרוריסטית שתלמד אותנו". תגובתה אז הייתה שייקח לה הרבה זמן להוכיח להם שהיא אדם טוב. היא מציינת שבסוף אותה שנה אותו ילד כתב לה מכתב "כמעט מכתב אהבה".

היחסים עם המנהלת

האישיות הכובשת של נסרין והתנהלותה עם הילדים והעמיתים יצרה יחסי חיבה והערכה דו סטריים. נסרין מכבדת ומעריכה את אופן הניהול והארגון של בית הספר ואומרת: "מעולם לא פגשתי מנהלת מפרגנת ותומכת כמוה". היא מבטאת הערכה לגישתה של המנהלת בנושא משמעת התנהגות הילדים. למשל, "המנהלת מתעקשת שהילדים יקבלו את המורה בקימה". מעבר להערכה ולתמיכה מקצועית שקיבלה במסגרת העבודה, המנהלת גילתה יחס של אכפתיות כלפי נסרין כאדם. בגלל בעיות משפחתיות סבוכות נסרין לא הגיעה לעבודה וגם לא הודיעה על כך למנהלת. המנהלת עשתה מאמץ לאתר אותה והזמינה אותה לשיחה אישית. היא שמעה על בעייתה ואמרה לה "אנחנו כאן כדי לעזור לך". המורה חזרה לעבודה והמנהלת התרשמה "שהתלמידים לומדים ומרוצים, היא מסתדרת טוב עם החברות למקצוע שאיתן היא עובדת וגם עם הילדים".

היחסים עם התלמידים

ניתן לראות כי נסרין בנתה מערכת יחסים של כבוד הדדי: "אני מסבירה להם שאני באה מתרבות אחרת ושם לא מקובל להתחצף ויש לפנות למורה בכבוד". מספרת נסרין: "שמעתי ילד בכיתה ח' שאומר לילד אחר בן זו נה. הפסקתי את השיעור ודיברנו על כבוד עצמי. אמרתי להם שקודם כל מכבדים בלי קשר לצודק או לא צודק... הסברתי להם שהקשיחות שלי נובעת מאהבה גדולה... היום אם מישהו פולט מילה לא יפה בנוכחותי הם נבוכים".

נסרין מציינת שהיא מודעת היטב לעובדה שאלה ילדים בגיל ההתבגרות אבל גם מודעת להבדלים הבין תרבותיים. כפי שהיא מספרת: "פעם ראשונה כשהייתי תורנית ראתה ילד בכיתה ט' מחבק ילדה, זה היה שוק, לבוש כמעט חשוף, חוסר כבוד מוחלט למוסד, המורים לעומת זאת באים בלבוש הולם על פי מדיניות המנהלת".

להערות ושאלות הילדים הקשורות לעובדת היו תה ערביה היא מגיבה במסירת מידע. למשל בחג המולד רצתה לספר להם על החג ושאלה בהומור: "תתביישו לכם, לא אומרים לי חג שמח?". ההערה הובילה לשיחה. לדעתה צריך ללמד על החגים של העדות השונות שחיות בארץ. היא מספרת על תלמידה ששאלת אותה כל הזמן "מאיפה את במקור?". כאשר היא מסבירה לה שנולדה כאן וגם אביה נולד כאן, "היא לא מקבלת את זה שהערבים היו כאן הרבה לפני 1948".

נסרין מתארת את תחושתה ביום הזיכרון והקונפליקט שהדבר מעורר בה: "יום הזיכרון ויום העצמאות מלווים ברגעי מתח והתנגשות בין תחושת הישראליות ותחושת הניכור. נסרין מספרת: "ביום העצמאות בבית הספר היו לי רגעים קשים וקונפליקט חזק. היה מסדר בוקר ושרו את התקווה. חשבת, יש לי תעודת זהות ישראלית ואין אף מילה שמייצגת אותי. אני נותנת את הכבוד אבל חושבת לעצמי, אבא שלי נולד לפני 48 ועבורו זה נקרא יום ה"נכבה"."

היום היא פחות עסוקה בזה ומה שחשוב לה, לדבריה, הוא שהילדים ילמדו לא להדביק סטריאוטיפים לאוכלוסיות שונות. לראייה, היא מספרת שביום השני לעבודתה הייתה תורנית בחצר ושמעה לחשושים "זאת המורה הערבייה... היא לא נראית". תגובתה זו היא ביטוי לדימוי של ערביה אצל הילדים. כשהם חשים שאינם מתאים לה ובנוסף מזהים את הצלב שהיא עונדת, לא פעם מגיבים במשפט "את לא ערבייה, את נוצרייה". היא הסבירה להם שהיא ערבייה נוצרייה.

במהלך הזמן היא חשה את אהדת הילדים ובהפסקה כשהיא בחצר באות אליה ילדות , גם כאלה שאינה מלמדת אותן, מחבקות אותה ומבקשות שתעזור להן בפיסיקה.

היחסים עם מורים עמיתים

לנסרין היו חששות רבים מההשתלבות בצוות המורים ומן היחסים עם המורים בבית הספר , אך החששות התבדו והיחסים הלכו והתהדקו במהלך השנה . למרות שהיא נמצאת רק יומיים בשבוע בבית הספר הרבה מאד מתרחש דרך הדואר האלקטרוני . נסרין מייחסת את היחסים הטובים למנטאליות שלה : " זאת אני שנכנסתי למעגל מגובש . אני צריכה לעשות עבודה כפולה ולהוכיח . אני יודעת שהייתי תחת ביקורת , מורה ערבי בבית ספר עברי צריך לעבוד יותר קשה ... המנהלת אומרת שיש לי אישיות כובשת שגורמת לאנשים להתקרב " . גם למורות, כמו לילדים, יש דמוי איך נראית ערבייה ובתחילה הייתה שומעת מפי המורות משפט שהפריע לה וששמעה לא פעם מהתלמידים : "את לא נראית ערבייה".

היחסים עם ההורים

כפי שכבר הזכרנו , המנהלת הייתה בטוחה מאד בהחלטתה לקבל מורה ערבייה לצוות המורים ולא חשבה שיש מקום לשאול או לידע את המורים ו /או ההורים מראש . וכפי שהיא מדווחת , אף אחד במהלך השנה לא פנה אליה בנושא זה . נסרין לא סיפרה על קשר מיוחד עם ההורים . עם זאת, היא מספרת על מקרה בודד שבו היא צעקה על ילד בשל התנהגותו הבלתי נאותה . הילד יצא והאם באה לשיחה משותפת עם הרכזת ואיתה . האם הטיחה בה "למה את מת עללת בבן שלי ?" . נסרין קיבלה גיבוי מלא מהרכזת והשיחה הסתיימה בלחיצת יד . מספרת נסרין : "המקרה מאד כאב לי כי הרגשתי שהיא באה אלי בטון כזה כי אני ערבייה, השיחה התחילה מכוער ונגמרה בטוב" . לעיתים מגיעים אליה הדים חיוביים . אם אחת אמרה לה "אני מאד מרוצה ממך , אני שמחה שאת נמצאת בבית הספר, אנחנו מדברים עליך הרבה בבית".

מקצועיות

נסרין קבלה הכשרה במכללה והיא הומלצה בחום על ידי המדפ "ית שלה בשל כישוריה המקצועיים, הפדגוגיים והאישיים . בבית ספר היא מתפקדת לשביעות רצונם של המנהלת והתלמידים. היא מציגה "אני מאמין" הדוגל בין היתר בהגדרת קודים של התנהגות ומצליחה לאכוף אותם בכיתה "ברוח טובה", תוך שמירה על ערוצים פתוחים לשיחה עם התלמידים . היא מעוררת עניין ומגיעה להישגים טובים עם הילדים . חשוב לה "להצטיין בעבודתה" . כפי שביטאה זאת, "מורה ערבייה צריכה להשקיע פי שניים כדי להוכיח את עצמה.... כי מורה ערבייה לא טובה זה נזק בלתי הפיך".

בסוף שנת הלימודים חיברנו לנסרין שאלון משוב על השעורים שלימדה . השאלון וניתוח ראשוני בלבד מופיעים בנספח.

ד. עולמות שונים חוויות דומות

האם ניתן ללמוד מהתנסותן של שתי מורות ערביות להשתלב ב בית ספר עברי לגבי הגורמים המעכבים והתומכים להצלחתן ? כל אחת מהמורות היא עולם בפני עצמו : האחת מוסלמית והשנייה נוצרייה, האחת מלמדת בבית ספר יסודי והשנייה בחטיבת הביניים, האחת מלמדת שפה והשנייה מדעים. לכאורה רב השונה מהדומה, אך ניתוח ההתנסות מעלה נקודות משותפות אשר תרמו להצלחתן.

- **מקצועיות בתחום הדעת ובפדגוגיה** . שתי המורות קיבלו המלצות חמות ממרצות במכללה. מנהלות בית הספר, המורים העמיתים וגם הילדים דווחו על התנהגות מקצועית ופדגוגית ברמה גבוהה.
- **שמירה על ערוצים פתוחים בתקשורת עם הילדים העמיתים וההורים** . יכולת להתמודד עם סקרנות הילדים, שאלותיהם והמפגש עם הדימויים שיש לילדים ומבוגרים יהודים על האוכלוסייה הערבית, עם נכונות לשתף במחשבות ורגשות.
- **תפיסה רב תרבותית** . שתי המורות מכבדות את תרבותן ואת התרבות היהודית ואינן חוששות להתמודד עם שאלות קשות מצד שני הצדדים. גם אם קשה להן, הן מתמודדות.
- **ניסיון בהוראה** . לשתי המורות זהות מקצועית יותר מגובשת ממורות צעירות שסיימו מכללה ואין להן מספיק ביטחון וניסיון בהוראה ובחיים . הן עצמן מעידות שלא נכון לשבץ מורות חדשות שזה עתה סיימו לימודיהן וזו משרתן הראשונה.
- **ניסיון חיים והיכרות עם החברה היהודית** . נסיבות חי יתן (הזוגיות וההתערות בחברה היהודית) עיצבו את השקפת עולמן. הן מדווחות על פיתוח אישי, על ההכרה שהן צריכות לעמוד על דעתן ולהיות אחראיות לגורלן על פי תפישתן הן, גם אם זה לא עומד בהלימה עם המסורת.
- **תמיכת המשפחה** . שתיהן מדווחות על תגובות מעורבות מצד המשפחה על עב ודתן בבית הספר היהודי, אך מציינות כי אחד מההורים מהווה תמיכה, ייעוץ ועוגן בשלבים השונים.
- **תפיסת המנהלת את השילוב** . שתי המנהלות תפסו את השילוב לא כאילוץ אלא כהזדמנות אמיתית לחיות את הרב תרבותיות דרך השילוב ולא רק לדבר עליה.
- **תפישה חינוכית ושאיפות אקדמיות גבוהות**. לשתי המורות יש כוונה להמשיך וללמוד לתארים מתקדמים. שתיהן רואות בהוראה בבית ספר עברי אתגר אישי, מקצועי וחברתי.
- **מניעים להשתלבות מגוונים** . שתי המורות מעידות כי המניע הכלכלי הוא לא המרכזי, בצידו האמונה ביכולת לעשות שינוי "קטן ככל שיהיה" כדי ליצור חברה שיוונית יותר ונטולת סטריאוטיפים.

ה. משוב התלמידים על שיעורי המדע

על מנת ללמוד על שביעות רצונם של התלמידים משיעורי המדע של המורה נסרין, על תפיסתם את ההוראה ועל עמדותיהם כלפי הוראת המקצוע בידי המורה הערבית, חובר שאלון קצר (ראה נספח). השאלון כולל שלושה חלקים. בחלק הראשון מספר שאלות רקע (כיתה, מגדר ורמת דתיות), בחלק השני הוצג לתלמידים מקבץ בן שמונה היגדים המתייחסים למקצוע המדעים (עניין, אווירה, רמה, הישגים וכו'). התלמיד נדרש להתייחס לכל אחד מההיגדים ולציין את מידת הסכמתו על פני סולם בין חמש דרגות: 1 = כלל לא עד 5 = במידה רבה מאוד. בחלק השלישי, הוצג מקבץ נוסף הכולל 13 היגדים המתייחסים לעמדות כלפי הוראת מקצוע על ידי מורה ערבייה והשפעת ההוראה על עמדות כלפי הערבים. לבסוף, ניתנה שאלה פתוחה המאפשרת התייחסות חופשית.

הלוח הבא מציג את משתני הרקע הכלליים של התלמידים שהשיבו על השאלון. על השאלון ענו 73 תלמידים מתוך 76.

לוח 1: משתני רקע כלליים של התלמידים (N=73)

משתני רקע	שכיחות במספרים	שכיחות באחוזים
כיתה	כיתה ח-3	35.6
	כיתה ח-7	35.6
	כיתה ט	28.8
ארץ לידה	ישראל	97.3
	אחר	2.8
רמת דתיות	דתי	0.0
	מסורתי	20.8
	חילוני	79.2
מגדר	זכר	44.4
	נקבה	54.1
	לא השיבו	1.4

מכיוון שלא נמצאו הבדלים בין שתי כיתות ח, הוחלט לאחד אותן ולהתייחס אליהן כאל קבוצה אחת.

שביעות רצון התלמידים משיעורי המדע

לוח 2 : משוב על שיעורי המדע, שכיחות באחוזים וממוצע (N=73-72)

היגד	במידה רבה מאד	במידה רבה	במידה בינונית	במידה מועטה	כלל לא	ממוצע (ס"ת)
1. השיעורים היו מעניינים	42.5	41.1	11.0	2.7	2.7	4.18 (.933)
2. ההוראה הייתה ברמה גבוהה	60.3	23.3	16.4	-	-	4.44 (.764)
3. הייתה אווירה טובה בשיעורים	39.7	35.6	20.5	2.7	-	4.14 (.844)
4. הגעתי להישגים גבוהים	56.2	35.6	4.1	2.7	1.4	4.42 (.815)
5. השיעורים גרמו לי להתעניין יותר במדע	50.7	26.0	17.8	4.1	1.4	4.21 (.971)
6. המורה השתמשה בדרכי הוראה מגוונות	46.6	42.5	8.2	1.4	1.4	4.32 (.797)
7. המורה יצרה קשרים טובים עם הילדים בכיתה	61.6	17.8	20.5	-	-	4.41 (.814)
8. בסך הכול אני מרוצה מהלימודים אצל המורה נסרין	75.3	20.5	4.1	-	-	4.71 (.540)

מהלוח ניתן לראות כי מרבית התלמידים הביעו שביעות רצון רבה מאד משיעורי המדעים של המורה נסרין (4.71%). רובם הגדול ציינו בעיקר את רמתם הגבוהה של השיעורים, ההישגים הגבוהים אליהם הגיעו בשיעורים, הקשרים הטובים שהמורה יצרה עם התלמידים ודרכי ההוראה המגוונות (4.42, 4.44, 4.41 ו-4.32). גם יתר ההיגדים קיבלו משוב חיובי גבוה. בהמשך, בדקנו האם יש הבדלים ברמת שביעות הרצון של השנתונים השונים. הלוח הבא מציג את ההבדלים.

לוח 3 : ממוצעים, סטיות תקן ומבחני t לבדיקת הבדלים בשביעות הרצון של תלמידי

כיתה ח לתלמידי כיתה ט (N=73-72)

(בסולם מ-1=כלל לא ועד 5=במידה רבה מאוד)

ההיגד	כיתה ח	כיתה ט	ממוצע	סטיות תקן	t	p
1. השיעורים היו מעניינים	כיתה ח 4.29	כיתה ט 3.90	4.29	915. .944	1.608	.112
2. ההוראה הייתה ברמה גבוהה	כיתה ח 4.63	כיתה ט 3.95	4.63	.595 .921	3.758	.000
3. הייתה אווירה טובה בשעורים	כיתה ח 4.17	כיתה ט 4.05	4.17	785. .999	551.	.583
4. הגעתי להישגים גבוהים	כיתה ח 4.44	כיתה ט 4.38	4.44	826. .805	289.	.773
5. השעורים גרמו לי להתעניין יותר במדע	כיתה ח 4.38	כיתה ט 3.76	4.38	889. 1.044	2.575	.012
6. המורה השתמשה בדרכי הוראה מגוונות	כיתה ח 4.46	כיתה ט 3.95	4.46	641. 1.024	2.564	.012
7. המורה יצרה קשרים טובים עם הילדים בכיתה	כיתה ח 4.56	כיתה ט 4.05	4.56	725. .921	2.512	.014
8. בסך הכול אני מרוצה מהלימודים אצל המורה נסרין	כיתה ח 4.81	כיתה ט 4.48	4.81	.398 .750	2.458	.016
סה"כ ממוצע של שביעות הרצון מהשיעורים (ממוצע 8 הפריטים)	כיתה ח 4.47	כיתה ט 4.06	4.47	481. .640	2.973	.004

$p \leq 0.05$

מהלוח ניתן לראות שמרבית התלמידים שבעי רצון במידה רבה מאד משיעורי המדע . באופן ברור עולה שתלמידי כיתה ח מרוצים יותר מחבריהם בכיתה ט , בכל אחד מההיגדים . בתמישה מתוך שמונת ההיגדים נמצאו הבדלים מובהקים בין הכיתות : ברמת ההוראה , בדרכי ההוראה המגוונות, במוטיבציה שנוצרה להתעניין יותר במדע , בקשרים הטובים שיצרה המורה עם התלמידים ובשביעות הרצון הכללית מהלימודים אצל מורה זו . הסבר אפשרי להבדלים אלה, יכול להיות קשור למורכבות הגבוהה ולדרישות הרבות יותר המופנות כלפי תלמידי כיתה ט ' (הקבצה ראשונה).

היגדים כלליים

בחלק זה של השאלון הוצגו לתלמיד /ה 13 היגדים המתייחסים לעמדות ולשינוי העמדות כלפי הערבים, בעקבות ההתנסות עם נסרין. הם התבקשו לציין את מידת הסכמתם לכל אחד מההיגדים. הלוח הבא מציג את התפלגות תשובותיהם של כלל המשיבים לשאלון.

לוח 4 : התפלגות תשובות התלמידים להיגדים כלליים לפי שכיחות באחוזים על פי סולם בין חמש דרגות וממוצע (N =73-71)

היגד	במידה רבה מאד	במידה רבה	במידה בינונית	במידה מועטה	כלל לא	ממוצע (ס'ת)
1. השיעורים עם המורה נסרין הגבירו אצלי את הסובלנות כלפי כל מי שהוא "אחר"	37.0	49.3	8.2	2.7	2.7	4.15 (.892)
2. השיעורים עם המורה נסרין שיפרו את עמדותי/דעתי על התרבות הערבית	42.5	23.3	24.7	2.7	6.8	3.92 (1.187)
3. השיעורים עם המורה נסרין מהווים דוגמה טובה לרב תרבותיות	65.8	24.7	5.5	4.1	-	4.52 (.784)
4. השיעורים עם המורה נסרין גרמו לשיפור עמדותיי כלפי ערבים	43.8	27.4	19.2	4.1	5.5	4.00 (1.143)
5. אני מרוצה מכך שאני מכיר מקרוב מורה ערבייה	64.4	15.1	13.7	4.1	2.7	4.34 (1.044)
6. חשוב שבבית הספר ילמדו גם מורים ערבים	38.4	30.1	19.2	9.6	2.7	3.92 (1.102)
7. לא חשוב לי אם המורה ערבייה או יהודייה העיקר שהיא מורה טובה	82.2	5.5	11.0	-	-	4.72 (.655)
8. לא חשוב להורים שלי אם המורה ערבייה או יהודייה העיקר שהיא מורה טובה	71.2	17.8	9.6	-	-	4.63 (.659)
9. ההורים שלי חושבים שזה טוב שיש בבית הספר גם מורה ערבייה	49.3	27.4	15.1	5.5	1.4	4.19 (.988)
10. כשמורה טובה, אין זה משנה אם היא ערבייה או יהודייה	89.0	4.1	5.5	1.4	-	4.81 (.593)
11. מורה ערבייה צריכה ללמד את המקצוע שלה ולא לדבר על ערבים ותרבותם	34.2	21.9	17.8	13.7	9.6	3.59 (1.358)
21. אני חש/ה רצון לדעת יותר על ערבים	17.8	26.0	30.1	12.3	13.7	3.22 (1.272)
31. אני חש/ה רצון להכיר יותר את התרבות הערבית	20.5	27.4	28.8	11.0	12.3	3.33 (1.270)

מנתוני לוח 4 עולה כי מרבית התלמידים המשיבים על השאלון מעידים כי י הוראה על ידי מורה ערביה, אינה בעלת משמעות מיוחדת עבורם. ואכן ההיגדים שהתקבלה עליהם הסכמה גבוהה ביותר הם: "כשמורה טובה, אין זה משנה אם היא ערבייה או יהודייה"; "לא חשוב לי אם המורה ערביה או יהודייה העיקר שהיא מורה טובה" (4.81 ו- 4.72 בהתאמה). גם תפישתם את עמדת ההורים בעניין זה דומה לעמדתם: "לא חשוב להורים שלי אם המורה ערביה או יהודייה העיקר שהיא מורה טובה" (4.63). מעניין שההיגד המתייחס להוראה על ידי מורה ערביה כדוגמא טובה לרב תרבותיות מקבל ממוצע גבוה (4.52) וגם ההיגד המציין שביעות רצון מהיכרות מקרוב של מורה ערביה (4.34). עם זאת, ההיגדים המבטאים רצון לדעת יותר על ערבים ורצון להכיר יותר את תרבותם קבלו ציון בינוני (3.22 ו- 3.33). ניתן אולי להניח שהתייחסות אל המורה הערבייה היא עניינית והתלמידים אינם מתעניינים באופן מיוחד בתרבות הייחודית שלה.

גם פה ניסינו לבדוק האם יש הבדלים בין השנתונים השונים בעמדות. הלוח הבא מציג את התפלגות התשובות של התלמידים על פי כיתות.

לוח 5 : ממוצעים, סטיות תקן ומבחני t לבדיקת ההבדלים בין כיתה ח לבין כיתה ט
 בהיגדים כלליים (N=73-70)
 (בסולם מ-1= כלל לא ועד 5= במידה רבה מאוד)

ההיגד	כיתה	ממוצע	סטיות תקן	t	p
1. השיעורים עם המורה נסרין הגבירו אצלי את הסובלנות כלפי כל מי שהוא "אחר"	כיתה ח	4.23	807.	1.210	.230
	כיתה ט	3.95	1.071		
2. השיעורים עם המורה נסרין שיפרו את עמדותי/דעתי על התרבות הערבית	כיתה ח	4.02	1.093	1.151	.254
	כיתה ט	3.67	1.390		
3. השיעורים עם המורה נסרין מהווים דוגמה טובה לרב תרבותיות	כיתה ח	4.65	653.	2.358	.021
	כיתה ט	4.19	.981		
4. השיעורים עם המורה נסרין גרמו לשיפור עמדותיי כלפי ערבים	כיתה ח	4.19	951.	2.331	.023
	כיתה ט	3.52	1.436		
5. אני מרוצה מכך שאני מכיר מקרוב מורה ערבייה	כיתה ח	4.58	776.	3.209	.002
	כיתה ט	3.76	1.375		
6. חשוב שבבית הספר ילמדו גם מורים ערבים	כיתה ח	4.12	1.022	2.495	.015
	כיתה ט	3.43	1.165		
7. לא חשוב לי אם המורה ערבייה או יהודייה העיקר שהיא מורה טובה	כיתה ח	4.75	622.	578.	.565
	כיתה ט	4.65	.745		
8. לא חשוב לי הורים שלי אם המורה ערבייה או יהודייה העיקר שהיא מורה טובה	כיתה ח	4.73	.568	2.061	.043
	כיתה ט	4.38	.805		
9. ההורים שלי חושבים שזה טוב שיש בבית הספר גם מורה ערבייה	כיתה ח	4.33	.931	1.893	.063
	כיתה ט	3.86	1.062		
10. כשהמורה טובה, אין זה משנה אם היא ערבייה או יהודייה	כיתה ח	4.87	.444	1.302	.197
	כיתה ט	4.67	.856		
11. מורה ערבייה צריכה ללמד את המקצוע שלה ולא לדבר על ערבים ותרבותם	כיתה ח	3.42	1.416	1.663-	.101
	כיתה ט	4.00	1.140		
21. אני חש/ה רצון לדעת יותר על ערבים	כיתה ח	3.21	1.226	-.080	.936
	כיתה ט	3.24	1.411		
31. אני חש /ה רצון להכיר יותר את התרבות הערבית	כיתה ח	3.37	1.221	385.	.701
	כיתה ט	3.24	1.411		

$p \leq 0.05$

ניתן לראות בלוח שבכל אחד מההיגדים, פרט לרצון לדעת יותר על ערבים, תלמידי כיתה ח מדווחים על הסכמה גבוהה יותר. הבדל קטן ולא מובהק המצביע על ממוצע גבוה במעט המדווח על ידי תלמידי כיתה ט בעניין הרצון לדעת יותר על ערבים (ממוצע תלמידי כיתה ח הוא 3.21 וממוצע תלמידי כיתה ט הוא 3.24). בחמישה מתוך 13 היגדים נמצאו הבדלים מובהקים בין הכיתות: " השיעורים עם המורה נסרין מהווים דוגמה טובה לרב תרבותיות "; " השיעורים עם

המורה נסרין גרמו לשיפור עמדותיי כלפי ערבים ; "אני מרוצה מכך שאני מכיר מקרוב מורה ערבייה"; "חשוב שבבית הספר ילמדו גם מורים ערבים " ו"לא חשוב להורים שלי אם המורה ערביה או יהודייה העיקר שהיא מורה טובה".

בחלק האחרון של השאלון הותקנו שאלות התבטאו לציון באופן חופשי את דעתם לגבי הלמידה עם המורה. השאלה הפתוחה נוסחה כדלקמן : "לסיכום, חשוב לי לומר ש...". על פי רוב, נבדקים אינם נוטים לענות על שאלות פתוחות. מקרה זה הנו יוצא דופן לטובה. 63 תלמידים מתוך 73 (86.3%) השיבו בהרחבה על שאלה זו. תשובותיהם של התלמידים קובצו לחמש קטגוריות על פי נושאים. הלוח הבא מציג את התפלגות התשובות.

לוח 6 : קיבוץ הערות מילוליות של תלמידים על פי קטגוריות

קטגוריות	שכיחות במספרים	שכיחות באחוזים	דוגמאות
התייחסות להיבט האקדמי של ההוראה	61	53.5	- היא סגרה איתנו פערים בלימודים - היא לימדה בצורה מעניינת וברורה - לימדה אותנו ברצינות רבה - הביאה אותנו להישגים - רמת הציונים שלי עלתה מאוד - אני גאה לדעת שלמדתי עם מורה כל כך טובה
התייחסות לאווירה בכיתה	21	18.42	- היה כיף ללמוד -הייתה הרגשה של יחסים הדדיים בין המורה לתלמידים
התייחסות למאפיינים אישיותיים של המורה	8	7.02	- יש לך אומץ ללמד בבית ספר עברי מתחשבת - בעלת יכולת הקשבה ונותנת כבוד לתלמידיה - מקסימה
התייחסות להיות המורה ערבייה	20	17.54	- לא הפריע לי כלל העובדה שהיא ערבייה - לא משנה אם היא ערבייה או יהודייה, העיקר שהיא מלמדת טוב. - בסופו של דבר כולנו בני אדם ולא משנה עם אנחנו ערבים או יהודים. - הלימוד עם המורה שינה את דעתי על הערבים
ביטויי חיבה	4	3.5	- אין עליך - את אחלה - חולה עליך - מורה סבבא
סה"כ	114	100	

מהלוח בולטות העמדות וה תגובות החיוביות של התלמידים . חשוב להזכיר שהשאלון הועבר על ידי המורה ונאסף על ידה . יתכן שהייתה לכך השפעה על האופן בו מילאו התלמידים את השאלון . יחד עם זאת , מדובר בתלמידים בגיל ההתבגרות , גיל המאופיין לעיתים קרובות בציניות ודחיית המסגרות הלימודיות , ולכן יש לה ניח שלפחות אלה שטרחו והשיבו על השאלה , אינם עשו זאת בהכרח כדי לרצות את המורה . השפה בה הם התבטאו יוצרת את הרושם שתשובותיהם אותנטיות, כפי שמוצג בדוגמאות שלעיל.

עוד עולה מהלוח שעיקר התגובות מתייחסות להיבט האקדמי – אופי ההוראה וההישגי ם הלימודיים , ואחר כך לאוויר ה בכיתה (53.5% ו- 18.42% בהתאמה). ההתייחסות להיות המורה ערבייה , היא התייחסות עניינית , למשל : " זה לא משנה לי שהיא ערבייה העיקר שהיא מלמדת טוב" ; " היא מורה טובה מאוד והדת והמנהגים לא חשובים " ; " זה לא משנה אם היא ערבייה או יהודייה העיקר שהיא טובה במקצוע שלה ושהיא מלמדת טוב" ; " אני מעריך מאוד את זה שיש לך אומץ ללמד בבית ספר עברי" .

תלמידים התייחסו גם לעמדות החברתיות שלהם שהושפעו מהמפגש עם מורה ערבייה , למשל : "הלימוד עם המורה שינה את דעתי על ערבים " ; " לדעתי צריך לשלב עוד מורים ערבים בבתי ספר כדי ללמוד עוד על תרבויות שונות" .

התגובות החיוביות מקבלות משנה תוקף בהתייחסות הספונטאני ת לגבי הלימודים בשנה זו והבעת רצון להמשך לימודים בשנה הבאה עם אותה מורה . לדבריהם : " היא מורה סבבה" ; " היא אחלה מורה " ; " 10 , 10" . ולגבי המשך : " חבל לי שלא נלמד איתה שנה הבאה " ; " היה לי כיף איתה ואני מקווה שגם שנה הבאה" ; " הייתי שמחה אם היא הייתה ממשיכה ללמד אותי גם בשנה הבאה" .

פרק ב: השתלמות והדרכה למורים לערבית בחטיבת הביניים

עם סיום שנת הלימודים תשס"ח הוחלט לקבל משוב מהמורות שעברו במהלך השנה ליוו י אישי וקבוצתי מטעם מכון מרחבים. לקראת חיבור השאלון, נערך ראיון עם המדריכה של הקבוצה וכן עם המפקחת על הוראת הערבית במשרד החינוך. מטרת השאלון היו לקבל מידע על התנהלות ההדרכה האישית וההדרכה הקבוצתית, תרומתן למורה וכן שביעות רצוןן של המורות. כמו כן ללמוד על תפיסתן של המורות את ההוראה בבית ספר עברי.

ענו על השאלון 11 מתוך 12 המורות להוראת הערבית, שהשתתפו בהדרכה. השאלון שהועבר במפגש הסיום בביתה של המפקחת להוראת הערבית, היה קצר וכלל שאלות רקע, שאלות הנוגעות להכשרה להוראה, ניסיון בהוראה והחלק האחרון עסק בהשתלמות הקבוצתית וההדרכה האישית שקיבלה כל מורה. בסופו של השאלון הצגנו מספר שאלות פתוחות המתייחסות להבדל בין הוראה בבית ספר עברי לבין הוראה בבית ספר ערבי (אם בכלל קיים הבדל, לתפישתן) זאת במטרה ללמוד על דרכים וצרכים בהכנת המורות לעבודה בבית ספר עברי. כמו כן, המודרכות נתבקשו לציין מהו הדבר המשמעותי ביותר עבורן בהשתלמות (ראה נספח א).

תיאור המדגם

על השאלון השיבו 11 מורות, המבוגרת שבהן בת 37 והצעירה ביותר בת 23, תשע האחרות בגילאי 26-31. מבין המורות רק שתיים רווקות היתר נשואות ושבע מהן גם אימהות לילדים (מילד אחד עד שלושה ילדים). תשע מורות ציינו כי הן מוסלמיות ושתיים לא השיבו. בעניין רמת הדתיות רק שתיים מתוכם הגדירו עצמן כדתיות וכל היתר מסורתיות. איזור המגורים השכיח שדווח הוא אזור המרכז, רק אחת מהן ציינה את אזור הצפון. שני שליש מהמורות ציינו שזמן ההגעה ממקום המגורים אל מקום העבודה הוא שעה ויותר. נתונים לגבי הניסיון המקצועי של המורות ניתן לראות בטבלה הבאה.

לוח 7 : משתני רקע מקצועי של המודרכות

שכיחות באחוזים	שכיחות במספרים	משתני רקע	
27.3	3	אוניברסיטה	מוסד הכשרה
72.7	8	מכללה	
45.5	5	ערבי	בית ספר להתנסות מעשית
54.5	6	יהודי	
45.5	5	ערבי	בית ספר לסטאג'
54.5	6	יהודי	
54.6	6	1-2 שנים	וوتק בהוראה
36.4	4	3-4 שנים	
9.1	1	6 שנים	
63.3	7	שנה	ניסיון בבית ספר עברי
9.1	1	שנתיים	
27.3	3	שלוש שנים ומעלה	

מעניין לציין כי כל המורות בקבוצת ההדרכה קיבלו את הכשרתן להוראה במוסדות יהודיים במרכז הארץ : שתיים מהן באוניברסיטה ותשע במכללות להכשרת מורים . כולן בעלות תואר ראשון ואחת מהן בעלת תואר שני . עבור שני שליש מהמורות שנת הלימודים תשס"ח היא שנתן הראשונה בבית ספר עברי . כמעט כולן בעלות ותק של שנה עד ארבע שנים .

א. משוב על ההשתלמות במסגרת הקבוצתית

ההשתלמות נערכה בתדירות של אחת לחודש ו חצי כאשר כל מפגש נמשך שלוש שעות . במהלך השנה התקיימו שמונה מפגשים . מנחת ההשתלמות בעלת ניסיון בהדרכה פדגוגית במסגרת מכללה להוראה תפסה את תפקידה הן במשור הפדגוגי כללי והן כמדריכה מקצועית להוראת שפה . היא הייתה בקשר רציף עם המודרכות באפן אישי וגם שמרה על קשר עם מנהלות בתי הספר בהם הן עובדות . המורות המודרכות התבקשו להתייחס למקבץ היגדים בשאלון העוסק בהדרכה במסגרת הקבוצתית ולציין בסולם מ 1-5 את מידת הסכמתן לכל אחד מהיגדים . הלוח הבא מציג את ממוצע תשובותיהן בסדר יורד .

לוח 8 : התפלגות משוב המורות על ההדרכה הקבוצתית - ממוצעים וסטיות תקן (N=11)

השתלמות בקבוצה	ממוצע	ס.ת.
ההשתלמות בקבוצה תרמה לביטחון שלי כמורה	4.82	.40
המדריכה עוררה עניין ומחשבה במפגשים הקבוצתיים	4.82	.40
הפעילויות החברתיות תרמו לגיבוש הקבוצה	4.73	.64
באופן כללי, אני שבע/ת רצון מההשתלמות בקבוצה	4.73	.46
זמן ההשתלמות בקבוצה נוצל כהלכה	4.55	.68
ציפיותיי מההשתלמות בקבוצה התממשו	4.55	.52
בקבוצה הייתה אווירה של ביטחון המעודדת השתתפות ופתיחות	4.45	.52
בהשתלמות בקבוצה נחשפתי לחומרי הוראה מגוונים	4.36	.674
הכרתי בהשתלמות בקבוצה דרכים מגוונות להוראת השפה הערבית	4.36	.81
רכשתי בקבוצה דרכים לשיפור התקשורת עם הילדים	4.27	.90
ההשתלמות בקבוצה תרמה ליכולת שלי לתקשר עם עמיתים בבית הספר	4.27	1.00
ההשתלמות בקבוצה סייעה לפיתוח זהותי המקצועית כמורה ערבי/יה בבית ספר עברי	4.27	.78
למדתי דברים חשובים מחברי הקבוצה האחרים	4.27	.90
ההדרכה בקבוצה סייעה לי בהתמודדות עם התלבטויות וקשיים	4.18	1.32
ההשתלמות בקבוצה העלתה את המודעות העצמית שלי לגבי הזהות שלי	3.91	1.04
הדיונים בקבוצה עוררו מחשבות על המפגש עם החברה היהודית	3.82	.87
ההשתלמות בקבוצה תרמה ליכולת שלי לתקשר עם ההורים	3.55	1.37
ההשתלמות בקבוצה תרמה להבנת נושא הרב-תרבותיות	3.45	.82
למדתי במפגשים הקבוצתיים על ההבדלים בין הוראה בבית ספר יהודי לבית בית ספר ערבי	3.18	1.40
בקבוצה עלו דילמות וקשיים בהוראה בבית הספר	3.09	1.13
בקבוצה למדתי יותר על אזרחות משותפת	3.00	1.26
בקבוצה עלו רגשות בהקשר למפגש היהודי – ערבי בבית הספר	3.00	1.34

מעניין לראות ששביעות הרצון הרבה ביותר (ממוצע 4 ויותר) מתייחסת להיבטים מקצועיים פדגוגיים גרידא ופחות לעניינים הנוגעים לנושא הרב – תרבותיות, להבדלים בהוראה בבתי ספר מהמגזרים ה שונים, לאזרחות משותפת ולרגשות העולים מהמפגש היהודי – ערבי. במילים אחרות, הפאן המקצועי – דיסציפלינארי בלט בהדרכה הקבוצתית יותר מאשר החיבור והשילוב של מורה ערבי בבית ספר עברי והנגזרות שלו. חשוב עם זאת לציין, שגם לתחומים הללו, למרות הממוצע הנמוך יחסית לנושאים הקודמים, הייתה התייחסות חיובית (ממוצע 3.00-3.91). מקבץ ההיגדים נוסף שעליו נדרשו המורות להשיב, מלמד כי העיסוק המהותי יותר בנושאים אלה היה במסגרת ההדרכה האישית.

ב. המשוב על ההדרכה האישית

ההדרכה האישית ניתנה למורות על ידי המנחה שהעבירה את ההדרכה הקבוצתית . בניגוד להדרכה הקבוצתית שמועדיה היו קבועים ותכניה ידועים ההנחיה האישית התרחשה בהתאם לצרכי האינדיבידואלים של המורה ושל בית הספר לפחות פעמיים . במקרה קיצוני במיוחד נפגשה המדריכה עם המורה מעל עשר פעמים . המורות נדרשו להתייחס למקבץ ההיגדים על הדרכה האישית ולהביע את שביעות רצוןן מכל אחד מהם . הלוח הבא מציג את תשובות המורות על מקבץ היגדים המתייחס להדרכה האישית.

לוח 9 : התפלגות משוב המורות על ההדרכה האישית - ממוצעים וסטיות תקן (N=11)

הדרכה אישית	ממוצע	ס.ת.
לשילוב מורה ערבי/יה בבית ספר יהודי יש חשיבות חברתית	4.73	.64
אני מעוניין/ת להמשיך ללמד בבתי ספר יהודיים	4.64	.67
אני מעוניין/ת להמשיך בלימודים מתקדמים	4.64	.80
אני מרוצה מתדירות המפגשים עם המדריכה האישית	4.55	1.50
המדריכה הייתה זמינה ונענתה לבקשותיי	4.55	1.50
בהדרכה האישית הכרתי דרכים מגוונות להוראת השפה הערבית	4.55	1.50
ההדרכה האישית גרמה לי להיות מורה טוב/ה יותר	4.55	1.50
באופן כללי, אני שבע/ת רצון מההדרכה האישית	4.55	1.50
אמליץ לחברי/ותי ללמד בבית ספר יהודי	4.55	.68
בהדרכה האישית נחשפתי לחומרי הוראה מגוונים	4.45	1.50
ההכשרה להוראה בבית ספר יהודי צריכה להיות שונה מההכשרה להוראה בבית ספר ערבי	4.18	1.07
ההדרכה האישית סייעה לי בהתמודדות עם התלבטויות וקשיים	4.09	1.64
ההדרכה האישית תרמה לביטחון שלי כמורה	4.00	1.61
אני מעוניין/ת להשתלב בהוראה בישוב שלי	2.36	1.50

מהלוח עולה בבירור כי המורות שבעות רצו ון במידה רבה מאוד מההדרכה האישית . במיוחד הן מציינות, את החשיבות החברתית הרבה שבשילוב מורה ערבי ב בית ספר עברי (4.73), את העניין שלהן להמשיך ללמד בבית ספר עברי והרצון להמשיך ללימודים מתקדמים (4.66). שביעות הרצון הרבה הייתה גם מהמדריכה – מתדירות המפגשים, מהיענותה לבקשות המורה, משיפור דרכי ההוראה. שביעות הרצון באה לידי ביטוי ברצון להמליץ לחברות ללמד בבית ספר עברי.

ממצא מעניין שעולה מתייחס לנכונות המאוד מוגבלת (2.36) של המורות להשתלב בהוראה ביישוב שלהם. למרות אי הנוחות הנובעת מהמרחק ממקום העבודה שדיווחו עליו, אי הנוחות

שבהגעה והשעות הרבות מחוץ לשעות הלימודים בהן המורות נדרשות להישאר בבית הספר . למרות שמקובל יותר בסביבתן המשפחתית – חברתית שנשים תעבודנה קרוב לביתן , בעיקר כשהן נשואות ויש להן ילדים . ממצא זה קשור אולי , לעובדה שבית הספר היהודי מאפשר , כפי שדיווחו , יותר אוטונומיה כאיש מקצוע , יותר הזדמנויות לצמיחה וייתכן שקשור גם למוטיבציה חברתית ליצור שינוי וקירבה בין אוכלוסיות "קרובות רחוקות"

בחלק האחרון נשאלו המורים האם יש הבדל בין הוראה ב בית ספר עברי לבין הוראה בבית ספר ערבי . כולן , פרט לאחת ציינו שיש הבדל בין ההוראה במגזרים השונים . בתשובותיהן הן התייחסו למספר היבטים של הוראה – למידה . ההיבט המבחין השכיח ביותר מתייחס **למשמעת בכיתה** , הכולל : הקפדה על חוקים , נוקשות החוקים , גבולות ברורים עם תלמידים כפי שבולט במגזר הערבי . למשל : "בבית הספר הערבי יישום חוקים נוקשים " ; "המשמעת אצל התלמידים הערבים גבוהה יותר" . המורות מציינות גם את **ההבדלים התרבותיים** , למשל : "הוראת ערבית בבית הספר מחייבת התאמה לתרבות ולאורח החיים בחברה היהודית ולקבלת האופי הפתוח יותר " ; "הערכים החברתיים שונים " ; "המנטאליות שונה" . התייחסויות נוספות נגעו להיבט של **ההזדמנויות** הרבות יותר להתפתחות האישית של התלמיד במגזר היהודי : " כתלמידה במגזר הערבי לא זכיתי לאותם דברים כמו במגזר היהודי " ; "ההבדל הוא בהתפתחות האישית של התלמידים" . המורה שלא מוצאת הבדל בין ההוראה במגזרים השונים מסבירה זאת בכך ש "חינוך זה חינוך ללא קשר לאיפה שזה מתבצע" .

בהמשך המורות נתבקשו לציין מהו הדבר המשמעותי ביותר שקיבלו מההדרכה . עשר מורות השיבו לשאלה זו . ריכוז תשובותיהן מעלה מספר תכנים משמעותיים . המרכזי שבהם הוא : **תמיכה בהתמודדות עם קשיים** שונים : התמודדות עם ילדים בעייתיים , התמודדות עם בעיות משמעת וגם עם קשיים לימודיים של תלמידים והתמודדות עם סיטואציות שונות . נושא משמעותי נוסף – **תקשורת עם תלמידים ותמיכה בהם** : "איך לגשת לתלמידים " ; "לתקשר עם התלמידים ולתרום להם ולעזור להם להצליח " . נושא נוסף נוגע **להעשרה ושיפור ההוראה** מבחינת גיוון שיטות ודרכי הוראה : "ההדרכה תרמה לי מאוד ברכישת דרכים מגוונות להוראת השפה" ; "איך ללמד נושא מסוים" ; "הדרכה לגבי פעילויות שונות והפעלות" .

לסיכום , ניתן לראות כי קימת שביעות רצון רבה מאד משני סוגי ההדרכה . המודרכות חשות כי הזהות המקצועית שלהן כמורות מתגבשת ויכולותיהן משתכללות . נראה כי ההדרכה התייחסה פחות לנושא ההוראה בין הזרמים ויותר בפאן המקצועי . כפי הנראה מתוך הנחה שפאן זה מקבל התייחסות על ידי נציג מרחבים . הסבר אפשרי אחר קשור להנחה שמורה טוב ומקצועי הוא הדבר המשמעותי הקובע את היחס כלפיו . הנחה אחרונה זאת מקבלת אישוש במשובים של תלמידים שהייתה להם מורה מהמגזר הערבי , כפי שהוזכר בפרק הקודם .

פרק ג: "הוראה בין הזרמים במערכת החינוך הישראלית" – התנעת תהליך שילוב מורים ערבים בהוראה בזרם החינוך הממלכתי עברי

בפרק זה נעריך האם וכיצד התמודד מכון "מרחבים": המכון לקידום אזרחות משותפת בישראל (להלן מכון מרחבים) עם התובנות של ההתנסות בשנה הקודמת (תשס"ח) של שילוב מורים ערביים בהוראה בזרם החינוך הממלכתי עברי. הפעולות נעשות בשתי זירות עיקריות: משרד החינוך ומכון מרחבים. אופרטיבית, נתחקה אחר הצעדים שנקט בהם מכון מרחבים כדי להתמודד ולהתגבר על הקשיים שניצבו בפניו בשלב הקודם במטרה להגדיל את מספר המורים הערביים המשולבים בבתי ספר עבריים במקצועות ערבית ואנגלית. עניינו של פרק זה בדו"ח הוא הערכת תהליכי התכנון וההיערכות שנעשו בתשס"ח, לקראת הפעלת הפרויקט בתשס"ט. צוות ההערכה נצמד לאותם קריטריונים, רמות ושדות הערכה של מחקר ההערכה מראשיתו (ראה דו"ח מאי 2008), כדי לאפשר השוואה בין התשומות והתפוקות שהיו בתשס"ח לאלו של שנת הלימודים הנוכחית (תשס"ט). בחלקו זה של הדו"ח נדון בתשתית הרעיונית של פרויקט "הוראה בין זרמים" בהקשר החברתי פוליטי בו הוא מתקיים. חלקו השני עוסק בצעדים האופרטיביים הראשונים של הפעלת הפרויקט בתשס"ח: עיתוי יציאת הפרויקט לשטח, בחירת מחוז המרכז כשדה פעולה, בחירת חטיבת הגיל ומקצועות ההוראה. כמו כן, נבחן את הפעלת מנגנון האיתור והמיון של המועמדים, סדנאות ההכנה ותהליך השיבוץ.

1. פעולות יזומות מול משרד החינוך: מכון מרחבים מקדם את יעדיו

במטרה לבסס את שיתוף הפעולה ההדוק עם משרד החינוך בפרויקט "הוראה בין הזרמים", מכון מרחבים נקט במספר צעדים מקבילים:

ראשית, נמשכה פעולת השכנוע בקרב מקבלי החלטות בדרג הפוליטי והאדמיניסטרטיבי של משרד החינוך: התקבלה ברכת השרה יולי תמיר והצהרה באחת מתוכניות הרדיו על היעד הבא של הפרויקט: "משרד החינוך כבר החל משנה שעברה לשלב מורים ערבים בהוראת הערבית בבתי הספר דוברי העברית... המספר כבר הולך וגדל. גם בשנה הבאה הוא יגדל ואני בהחלט חושבת שהרעיון הזה שגם עלה היום על ידי מכון מרחבים הוא רעיון נכון. הוא לא יפתור את הבעיה הכללית של המורים הערבים שמחפשים עבודה, כיוון שמדובר על למעלה מ-7000-8000 מורים. אבל בהחלט יש פה גם מסר חינוכי וגם תועלת למערכת החינוך שמחפשת מורים טובים לערבית" (תמלול כתבה על מרחבים ב"הבוקר הזה", רשת ב' – 01.01.2008). מעבר להצהרות שרת החינוך, המשיכה התמיכה והגיבוי של יושב ראש וועדת החינוך של הכנסת, הרב מלכיאור. הרי כהמשך

לדיון בסוגיה, פנתה וועדת החינוך של הכנסת למשרד החינוך בבקשה להציג תוכנית אסטרטגית לשילוב מורים ערביים בשנים הקרובות. משרד החינוך פנה למכון מרחבים לשיתוף פעולה בנושא. במקביל מינתה מנכ"לית משרד החינוך את ד"ר סולי נתן - מנהלת מחוז מרכז להוביל את הנושא ובהמשך לכך הוקמה וועדת היגוי לצורך זה (נרחיב עליה בהמשך).

שנית, קידום הפרויקט "הוראה בין הזרמים" התבסס על הצלחת השותפות בין מכון מרחבים למשרד החינוך הן בפרויקט "בואו נדבר" והן בפעולות הקודמות של "הוראה בין הזרמים". מכון מרחבים אכן הצליח לבסס את תפיסת "האזרחות המשותפת" באמצעות הניסיון האינדוקטיבי המוצלח בתכנית "בואו נדבר" ושעתק הצלחה זו גם לניסיון החדש של "הוראה בין הזרמים".

שלישית, ממצאי מחקר ההיתכנות תמכו באפשרות שילוב מורים מקצועיים מהמגזר הערבי בבתי ספר מהמגזר היהודי. הנחת היסוד של "מחקר ההיתכנות" שהוגש למשרד החינוך ע"י מכון מרחבים באוקטובר 2006 הייתה שתהליך שילוב מורים מקצועיים השיכים לזרם חינוכי מסוים, בבית הספר מזרם חינוכי אחר עשוי להועיל למערכת, לחינוך לאזרחות משותפת ולחברה הישראלית ולחברה הישראלית במספר אופנים:

- שינוי עמדות חיובי (פתיחות, קבלה, סובלנות וכד') כלפי "האחר", הלא מוכר בחברה על-ידי מפגש נורמטיבי עם "דמויות חיוביות" מהקבוצה האחרת.
- הזדמנות העסקה לעובדי הוראה לא משובצים.

רביעית, הקמת וועדת היגוי מחוזית לפרויקט "הוראה בין הזרמים" אשר כללה את בעלי התפקידים הבכירים ביותר במחוז המרכז של משרד החינוך ואת צוות מכון מרחבים, בנוסף לנציגים של רשת עמל. וועדת ההיגוי נפגשה שלוש פעמים.

בפגישה הראשונה אשר התקיימה כבר בתחילת ינואר (4/1/08) עלו ארבעה נושאים לדיון:

1. מכון מרחבים הציג בכתב "הצעה למסגרת פעולה" ובה פירוט לכל הפעולות שמכון מרחבים ביצע ומתכוון לעשות בפרויקט. בהמשך, הוצגה "הצעה לתכנית עבודה לשילוב מורים ערביים בבתי ספר עבריים לקראת תשס"ט" ובו פירוט אופרטיבי למשימות שנקבעו עם לוח זמנים מדויק.
2. חברי הוועדה עודכנו בבר מספר המורים המיועדים לשיבוץ בהוראת ערבית לאחר פעולות האיתור והמיון.
3. סוכם על משלוח מכתב מטעם הפיקוח לאנגלית למנהלי בתי הספר העבריים במחוז, אשר יכלול פיסקה המסבירה את מדיניות המחוז במיזם זה, שמגמתה לעודד קליטת מורים ערביים.
4. סוכם על הצגת מדיניות המחוז בנושא הנדון על-ידי צוות הפיקוח למנהלי בתי הספר כדי לגייס את הסכמתם לתהליך הקליטה וכן להכין את המועמדים לשיבוץ לקראת ראיונם על ידי מנהלי בתי הספר.

הפגישה השנייה התקיימה בתחילת מאי (5/5/08) לאור המחשבה שבתקופה זו תתקבל תמונה על צורכי השדה במורים חדשים במקצועות ערבית ואנגלית. בפגישה זו עלו לדיון נושאים אלו:

1. הוועדה עודכנה בדבר התקדמות איתור המועמדים להוראה. למרות המחסור החרף במורות לאנגלית אותרו רק תשע מועמדות ערביות להוראת המקצוע.
2. הוחלט כי כל המועמדות תשתתפנה בהשתלמות שתחל ב- 11 מאי 2008 במרכז פסג"ה בכפר סבא, השתלמות שתקנה את עקרונות התפיסה בדבר אזרחות משותפת, הדרכה מקצועית בתחום ההוראה, שלבי הקליטה בבית הספר העברי ותגבש את הקבוצה.
3. אותרה מדריכה לאנגלית שתועסק בגיבוש ובהנחיית קבוצת המורות הערביות לאנגלית במהלך שנת הלימודים.
4. סוכם כי לפי החלטת מנהלת מחוז המרכז, תיעשה פנייה **אישית** למנהלי בתי ספר הרלוונטיים לסייע בקליטת המורות בבתי הספר. נציגי משרד החינוך ציינו את הגישה החיובית של מנהלי בתי הספר לקלוט את המורות הערביות. היכן ששובצו מורות קיימת הכלה של הן בצורה מוצלחת ולכן ניתן להרחיב פעילות זאת. עם זאת, הובהר כי גם מורה ט ובה עשויה להיתקל בהתנגדות בשל מנהל בית הספר.

הפגישה השלישית התקיימה באמצע אוגוסט (18/08/08) במגמה לסגור את הקצוות ולהתמודד עם הקשיים המתעוררים בשיבוץ לפני תחילת שנת הלימודים. בפגישה זו:

1. הוועדה עודכנה כי הסתיימה בהצלחה השתלמות ממיינת ומכשירה בהיקף של 56 שעות למורות לערבית ולאנגלית. כמו-כן, עודכנה כי עשר מורות ערביות לאנגלית השתתפו ביום למידה שנערך ע-ל-ידי צוות הפיקוח לאנגלית במחוז. דעת צוות הפיקוח היא ש למורות הללו איכות מקצועית טובה ורמת אנגלית טובה מאד והן שתפו פעולה באופן מלא וגילו נכונות גבוהה להשתלב בב-תי-ספר עבריים. שלוש מתוך המורות עוסקות כבר בהוראה והיתר טרם לימדו בעבר והיו מובטלות. מתוך עשר המורות, שמונה כבר שובצו. ישנן עוד ארבע מורות נוספות מועמדות פוטנציאליות לשיבוץ. שתי מורות מתוך העשר לא תשובצנה בשל התנהלותן הלקויה בעת הראיון בבית הספר).
- צוינה עבודת צוות הפיקוח לאנגלית ולערבית שתרמה להצלחת התהליך. והוחלט כי מדריכה להוראת אנגלית תועסק בליווי, בגיבוש ובהנחיית קבוצת המורות הערביות לאנגלית במהלך שנת הלימודים. דווח לוועדה כי עדיין קיים מחסור של עשרות מורות לאנגלית במחוז המרכז.
2. הוועדה עודכנה כי שובצו 29 מורות לערבית בבתי ספר עבריים ואותרו 10 מורות נוספות פוטנציאליות. נטען על ידי משרד החינוך כי חסרות עדיין מורות לערבית בחטיבות הביניים העבריות.
- בדיון הועלתה בעיית המחסור במועמדות ללימודים במכללות להכשרת מורים כחלק מבעיית המחסור החמור בכוחות הוראה בבתי הספר. במקצועות רבים. הועלה רעיון לפעול למען איתור מועמדים ללימודים במכון האקדמי להכשרת מורים ערביים שבמכללה האקדמית בית ברל בתכנית הכשרה מיוחדת להוראת ערבית כשפה זרה בבתי ספר עבריים. לצורך טיפול בסוגיה זו נציגי הוועדה ייפגשו עם אנשי בית ברל לבחינת ההצעה.
3. במכון מרחבים התקבלה פנייה מנהל אגף החינוך לערבים במשרד החינוך (מר עבדאללה חט"ב) לאחר דיון בנושא בוועדת החינוך של הכנסת בבקשה לסייע בהכנת תכנית לשילוב מורים ערביים בהוראה בבתי ספר עבריים. מכון מרחבים נענה לכך ו סוכם על תיאום עם הפיקוח על החינוך הערבי במחוז.

לסיכום: מדיוני וועדת ההיגוי ניתן להסיק כי משרד החינוך נרתם לקיום פרויקט "הוראה בין הזרמים" הן ברמת המטה והן ברמת השדה. הפגישות המשותפות אפשרו לשני השותפים (מכון מרחבים ומשרד החינוך) לקבוע את המסגרת הכללית, לקבל את ההחלטות האופרטיביות הרצויות, לגזור את הפרקטיקות הקונקרטיות, לפקח על התפתחות העניינים, להתערב כדי להתגבר על משברים ואפילו לתכנן את העתיד (כמו ההצעה להרחיב את מעגל המקצועות ולהכניס את המתמטיקה והמדעים).

ניתן לסכם את פעילותיה של וועדת ההיגוי כ"אימוץ הרב גוניות בחדר המורים כמדיניות מקובלת של משרד החינוך".

2. פעולות התארגנות בתוך מרחבים

שאלנו: מהם העקרונות ודרכי איתור בתי הספר, מיון המורים והכנתם ובאיזה אופן שלב ההכנה תרם לסיכויי ההצלחה של הפרויקט?

לקראת היציאה לדרך של פרויקט "הוראה בין הזרמים", מכון מרחבים האציל סמכויות לאדם מתוכו כדי להוביל את ההיערכות מול משרד החינוך. במקביל, הופקדה דמות מרכזית אחת על הפן התפעולי השוטף של הפרויקט. כך יכול היה הוגה הרעיון להתמקד בפיתוח וטיפול המכון ובחיזוק יחסי הציבור עם גורמים חיצוניים. כלומר, חולקו התפקידים בתוך מכון מרחבים ובו-בזמן כוסו כל הרכיבים של הפעלת הפרויקט.

א. עיתוי יציאת הפרויקט לשטח

לעיתוי היציאה להערכות השלכות על כל מהלך הפרויקט. היציאה לשטח החלה בינואר 2008 כפי שתוכנן מלכתחילה. היציאה המוקדמת הזו אפשרה למכון מרחבים לקבוע לעצמו תכנית עבודה מסודרת המורכבת משבע משימות עם לוח זמנים שהתאים להתרחשות הארגונית של כל עת:

- 1) תיאום וגיבוש תכנית עבודה משותפת עם המטה הבכיר של משרד החינוך, הפיקוח המקצועי בערבית ואנגלית. בהמשך, תיאום מפגש עם מנהלי מחלקות החינוך באזור השרון להטמעה ורענון (חודשים ינואר עד מרץ).
- 2) איתור מורים ומיונם (ינואר עד פברואר)
- 3) פיתוח תכנית להכשרת המורים (מרץ עד אוגוסט)
- 4) פרסום ואיתור בתי ספר עבריים לשיבוץ מורות ערביות (מרץ עד אוגוסט)
- 5) הכנת בתי הספר לקליטת המורות הערביות (מרץ עד אוגוסט)
- 6) שיבוץ המורים (מאי עד אוגוסט)
- 7) ליווי מורים ערביים ובתי ספר העבריים בהם הם עובדים (החל מספטמבר)

תוכנית זו, הכוללת תת משימות עם תאריכים מדויקים מראה את יתרונה של היציאה המוקדמת של מכון מרחבים להפעלת הפרויקט תוך, שהוא מתאים את כל פעילותו להתארגנות של משרד החינוך (מטה ושדה) בכל תקופה. כלומר, המשימות הלמו לפעילותו השוטפת של משרד החינוך לאורך כל ההתארגנות שלו לקראת שנת הלימודים תשס"ט.

ב. בחירת מחוז המרכז כשדה הפעולה של הפרויקט

ההחלטה של קברניטי הפרויקט להמשיך בפרויקט במחוז המרכז נבעה מכמה שיקולים. נזכיר שיקולים אלה בסדר חשיבות עולה:

השיקול הראשון של נציג מרחבים היה להוסיף וללכת בנתיב הידוע והמוכר עם מחוז מרכז בתקווה לשעתק את ההצלחה בפרויקט "בואו נדבר".

השיקול השני הוא שנבנתה כבר מערכת קשרים ודפוסי עבודה עם מחוז מרכז בשנת הפיילוט של הפרויקט תשס"ח חבל ולא לנצל אותם לטובת המשך הפרויקט.

השיקול השלישי והמרכזי הוא שאותר צורך אובייקטיבי גדול במגזר היהודי במורים במקצועות ערבית, אנגלית, מתמטיקה ומדעים והיצע של מורים ערביים בתחומים אלה.

השיקול הרביעי, המחויבות של מנהלת המחוז אשר אימצה לחיקה את הפרויקט וגילתה מחויבות רבה כלפיו.

יחסי האימון שנוצרו כתוצאה משותפות קודמת מוצלחת, חוכמת הפרקטיקה והניסיון שהצטבר בתשס"ח בפרויקט, עובדת המחסור הגדול במורים באותו מחוז וההצלחה שהזינה את עצמה מהמורות לאנגלית, מדעים וערבית ששובצו בשנת הלימודים הקודמת הביאה את שני השותפים להחלטה להמשיך בתשס"ט בהתנעת תהליך ההוראה בן הזרמים.

ג. בחירת חטיבת הגיל ומקצועות ההוראה - למידה

מנהלת מחוז מרכז העדיפה שיבוץ של מורים ערביים בבתי הספר היסודיים העבריים היות ושם ההתמודדות עם תכני ההוראה קלה יותר. מנהלת המחוז חשבה גם ש"החיבור הרגשי" בין המורה בתכנית ובין הילדים יהיה קל יותר בבית ספר יסודי. כמו כן, לטענתה "מעורבות הורים קריטית ביסודי וזה מכביד יותר בקליטה של מורים ערבים - כמובן שאם זה מצליח זה שינוי חיובי. וועדי הורים ביסודי זו כת מיליטנטית לוחמת שלפעמים כופה את דעתה על המנהלת". ובנוסף, המחשבה היא שאם הפרויקט ינחל כישלון, "העלות" תהייה קטנה יותר בבתי ספר יסודיים היות ולא נפגעו בחינות הבגרות של התלמידים. מאידך, הבחירה בחטיבת ביניים נובעת בעיקר מהצורך הדחוף במורים לשפה הערבית. היינו, מדובר במענה לצורכי המערכת.

באשר לבחירת מקצועות הלימוד, השיקול הוא לבחור מורים שיכולים ללמד מקצועות מרכזיים שקיים בהם מחסור במגזר היהודי - ערבית ואנגלית מתמטיקה ומדעים. אומנם, משיקולים של תקציבים להכשרה וליווי המורים צומצמו המקצועות לאלה שכבר פעלו בתשס"ח: ערבית ואנגלית.

נימוק נוסף לבחירת המקצועות הוא שמדובר במקצועות ניטרליים (שפות) שאינם נתפסים כמקצועות "פוליטיים" מדי ובעלי מטען אידיאולוגי. לגבי הוראת ערבית, המערכת מניחה שעדיף שמורה ערבי, בעל הכשרה פורמאלית בהוראת השפה ערבית, ילמד מקצוע זה בבתי ספר של תלמידים דוברי עברית.

ד. איתור וגיוס המועמדים להוראה בפרויקט

מכון מרחבים יזם מספר צעדים כדי לאתר ולגייס מורים ערביים רצוי מנוסים אשר יודעים לעמוד בפני כיתה בביטחון מלא ולהתגבר על האתגרים שיהיו להם בהוראת תלמידים יהודים, ולהציע אותם לבתי הספר במגזר היהודי. המטרה היא לבחור מורים אשר יגדילו את הסיכוי להצליח בפרויקט ולפלט בכך את הדרך להמשכו בשנים הבאות.

תהליך הגיוס החל בינואר 2008 באמצעות פרסום מודעות בעיתון "פנורמה" ובאתר הבית של עיתון זה (www.panet.co.il). לאתר תפוצה רבה ביותר במגזר הערבי. עיתון זה והאתר שלו נחשב כמסחרי, מקצועי, ניטרלי ואותנטי ושושן אליו קוראים מכל הציבור הערבי.

התחנה השנייה בגיוס מורים היא פנייה לפיקוח כמו המפקח על החינוך הערבי במחוז מרכז, כדי לגייס מועמדים. אכן, בהמלצת מפקח בכיר זה במשרד החינוך, המעורב בפרויקט והעובד באחד המוסדות להכשרת מורים ערביים, הוצע לגייס מועמדים מקרב בוגרי "תכנית המצוינים" של הכשרת המורים. בהמשך הייתה פנייה לבוגרי המכללה שלא למדו בתכנית המצוינים אך היו ידועים לסגל המכללה בהישגיהם הלימודיים. אומנם הבוגרים הללו של ההכשרה חסרי ניסיון וחסרי ביטחון כמו כל מורה חדש, ולכן תוכננה להם הכשרה בת 56 שעות (פירוט בהמשך).

התחנה השלישית, פנייה למנהלים מוכרים של בתי ספר ערביים לצורך המלצה על מועמדים טובים ובעלי ניסיון שרוצים להשלים את המשרה שלהם.

התחנה הרביעית הייתה גיוס מורות בפועל שמשוּבצות במגזר היהודי בפרויקט "בואו נדבר" או "הוראה בין הזרמים" בבית ספר יסודי או בחט"ב. השיקול הוא כי מורות ערביות המועסקות כבר במגזר היהודי מכירות מורות מובטלות במקצועות אנגלית וערבית ויכולות להגביר את ביטחונן של המועמדות החדשות ואפילו לשמש להן מודל השראה וחקי. "אם היא הצליחה וטוב לה אז גם לי יהיה טוב ואצליח כמוה".

בתחנה החמישית גויסו מועמדים על ידי הפיקוח על לימודי הערבית והפיקוח לאנגלית במחוז המרכז. הפיקוח מיין מורים ושיבץ אותם במקביל.

במסגרת התחנה האחרונה והמעניינת ביותר, ראשי ערים באזור המרכז כמו טירה, המשולש וכפר קרע אשר שמעו על הפרויקט, לקחו יוזמה והציעו מועמדים ערביים לשיבוץ בעבודה בבתי ספר ערביים.

כפי שאפשר להתרשם מן התחנות שהזכרנו לעיל, מכון מרחבים השכיל בפנייתו לציבור הרחב (עיתונים ואתרי אינטרנט, לעוסקים בתחום (מפקחים ובתי ספר) ולמערכות הבלתי פורמאליות (מורות בפועל שמכירות מורים ערביים מובטלים). ההדגש של שלושת הערוצים עודדו את הפיקוח המקצועי להושיט יד במלאכת איתור וגיוס מועמדים אך גם הגיעו לאוזני הדרג הפוליטי במגזר הערבי, אשר יזם בעצמו קשר עם מכון מרחבים וניסה לקדם את שלב איתור וגיוס המועמדים.

ה. מיון המועמדים להוראה בפרויקט

כדי לוודא שהפרויקט בוחר במועמדים טובים נעשה מיון קפדני שהתקיים בשלושה שלבים:

שלב המיון הראשון קורות החיים

באמצעות קורות החיים נבדק אם המועמד עובר את תנאי הסף הבסיסיים של הפרויקט: בוגר של מוסד לימודים גבוהים מוכר בישראל ויש לו תעודת הוראה, שההכשרה שלו היא במקצועות הרלוונטיים (במצבים חריגים מאפשרים מעבר מהוראה באנגלית לערבית) ומקום מגורים קרוב לאזור המרכז. המיון לפי קורות חיים בוצע באמצעות שלושת הקריטריונים הללו, אך ללא ניקוד. בפועל, בסך הכול התקבלו 83 מסמכי קורות חיים באמצעות הערוצים השונים בחודשים ינואר – אפריל 2008, מתוכם 67 קורות חיים של מורות לערבית והשאר (16) מורות לאנגלית. מתוך 83 מועמדים אלה, לא עמדו בתנאי הסף (בעיקר התמחות לא רלוונטית ומקום מגורים) 35 מועמדות. בהמשך, בחודשים שלאחר פתיחת ההכשרה (שלב המיון השלישי) התקבלו עוד 20-25 פניות נוספות, בערוצים השונים (בעיקר על ידי הפיקוח על לימודי הערבית והפיקוח לאנגלית במחוז המרכז). כ-50% מפניות אלו נמצאו לא מתאימות ברמת מסמך קורות החיים (וכ-50% ראינו או על ידי הפיקוח, או על ידי צוות מרחבים).

המיון הראשוני נעשה על ידי שני צוותים כשבכל צוות מפקח מקצועי מטעם משרד החינוך ונציג של מרחבים. בהקשר זה יש לציין כי ניכרת מידה רבה של סטנדרטיזציה ותיקוף למיון הראשוני בקביעת שני אנשי צוות בלבד (אחד מהם איש מקצוע והשני עוסק באזרחות משותפת) שביכולתם להיות אחראים על המיון וקביעת מדדים אובייקטיביים למיון.

שלב המיון השני: ריאיון הקבלה

לראיונות ניתן צביון פורמאלי אך ללא הבטחת עבודה אפילו לאלו שמתאימים. הריאיון ארך בין 20-30 דקות, בדפוס קבוע שתוכנן מראש על ידי שלושת המראיינים. הצוות שהנחה את הראיונות השתנה פרט למראיין אחד שנכח וניהל את כל הראיונות. הדבר יצר אחידות הן בניהול הריאיון והן בהערכות. כל מראיין כתב לעצמו הערות מילוליות אך נקבע סולם לשיפוט המועמד מ-1 עד 3 (1 = מתאים, 2 = התלבטות, 3 = לא מתאים).

בראיונות הושם דגש על היכולות המקצועיות בתחום ההוראה (אנגלית וערבית) וכן נבדקה רמת השליטה בשפה העברית והאנגלית. היו גם שאלות הנוגעות ליחס המועמדים לסוגיות החיים המשותפים והרב תרבותיות. הוסכם בין חברי הצוות שראיינו את המועמדים כי חשוב להתרשם מאישיות המועמד, מההופעה שלו, מאופן הדיבור, מהחשיפה והידע שלו בנושא דו-קיום וכו'. בריאיון נצפתה "הנשרה עצמית" של מועמדים: חלקם לא הגיעו לראיונות, חלקם הביעו חשש כבד מהניסיון ולא רצו להיכנס להרפתקה וחלקם טענו בריאיון כי הם מועמדים להשתבץ במגזר הערבי אם אכן יתקבלו אליו לא ישתלבו בפרויקט "הוראה בין הזרמים". המועמדים שעברו בהצלחה את הראיונות היו אמורים להגיע לסדנת הכנה בת 56 שעות שגם היא מהווה תחנת מיון אחרונה למועמדים.

ו. השתלמות מיון והכשרה

סדנת ההכנה היא ה שלב האחרון של המיון וראשית ההכנה לתפקיד . לסדנה נקבעו שלוש מטרות מרכזיות :

1. הכרת תכניות הלימודים והרחבת הכלים ליישומן .
2. הקניית כלים להשתלבות בבתי ספר יהודים וחיזוק המוטיבציה להוראה בבתי הספר .
3. תהליך אישי וקבוצתי להפנמת מודל האזרחות המשותפת ויישומו בכתה ובחדר המורים .

תכנית הסדנה

כדי להשיג את מטרות הסדנה נעשו פעולות אלה :

- הוצגו מטרות, רציונל עקרוני ומבנה התכנית על ידי נציג מרחבים ומשרד החינוך
- הועברה סדנה "השתלבות בבית הספר" על ידי שני נציגים ממרחבים
- הוכשרו המועמדות ללימודי ערבית (בהמשך גם אנגלית) כשפה שנייה.
- לכל מועמדת ניתנה הזדמנות כדי להדגים מערך שיעור בכיתה
- הוסבר למועמדות על ההמשך והסדנה סוכמה.
- כל מועמדת נדרשה לצפות בשני שיעורים אצל מורות בפועל (בעיקר בשפה הערבית) בחטיבת הביניים וב"בואו נדבר" ולהציג את חוויותיה בכיתה.
- הסדנה עסקה בהכנת המועמדות לשוק העבודה : כתיבת קורות חיים, התנהגות במהלך הריאיון ועוד.

הסדנה הייתה מאורגנת היטב, המקום היה נגיש למועמדות, האווירה הייתה נעימה ותומכת, התכנים הוגדרו בדקדקנות ובסדר לוגי ונכון.

לסדנה, זומנו 35 מורות (שמונה לאנגלית, 27 לערבית). סיימו את ההכשרה בהצלחה – 24 (הסיבות לאי סיום ההכשרה – 4 לא התייצבו, 7 נמצאו לא מתאימות לשיבוץ)

ז. שיבוץ המועמדים

בסך הכול משובצות בשנת הלימודים תשס"ט שובצו במחוז מרכז – 42 מורות ערביות בבתי ספר עבריים: עשר מורות לאנגלית ביסודי ובחטיבות הביניים, 23 מורות לערבית בבתי ספר יסודיים "בואו נדבר", ותשע מורות לערבית בחטיבות ביניים (ישנן מורות שמלמדות גם ביסודי וגם בחטיבה, והן לא נספרו פעמיים)

נתונים השוואתיים ביחס לשנת הלימודים הקודמת תשס"ח: שיבוץ מורה ערבייה אחת לאנגלית (מורה זו ממשיכה גם בשנת הלימודים תשס"ט), שיבוץ מורה ערבייה אחת למדעים, 19 מורות לערבית בבית ספר יסודי "בואו נדבר", 10 מורות שובצו לערבית בחטיבה (ישנן מורות שמלמדות גם ביסודי וגם בחטיבה, והן לא נספרו פעמיים)

השיבוץ נעשה ישירות על ידי הפיקוח במשרד החינוך- מחוז מרכז. השיבוץ למורות השפה הערבית נעשה על ידי מפקחת על הוראת הערבית במשרד החינוך. והשיבוץ למורות השפה האנגלית נעשה על ידי שלוש מפקחות להוראת האנגלית.

כפי שאפשר להתרשם מהגידול המשמעותי במספר השיבוצים, שיטת השיבוץ הוכיחה את יעילותה היות ונעשתה בתוך המערכות של משרד החינוך עצמו ללא כל מעורבות של גורמים חיצוניים. להערכתנו, תהליך השיבוץ שבוצע היה מודע הן לצרכים בשטח והן לאתגרים בדרך והתמודד אתם.

ח. ליווי המועמדים

מורות ערביות לערבית אשר ישובצו בבתי ספר עבריים בשנת הלימודים תשס"ט יזכו בליווי ובהדרכה מקצועית באמצעות מדריכה המוכרת למשרד החינוך שמועסקת על ידי מכון מרחבים. במקביל, יזכו אותן מורות בליווי והדרכה בתחום האזרחות המשותפת על ידי מדריך נוסף ממכון מרחבים אשר יעסוק בהבהרת המשמעות של אזרחות משותפת, בישום העקרונות בכיתה, בתמיכה במורות בסיטואציות העולות במהלך עבודתן בהקשר לשילובן בבית הספר העברי. המורות לאנגלית ילוו מבחינה מקצועית לפי מה שמקובל בפיקוח על הוראת האנגלית. כלומר, הפרויקט בשנת הלימודים תשס"ח (אחרי התנסות בשטח) מאמץ את "הוראה בין הזרמים" כמדיניות רשמית של משרד החינוך המחייבת פעולות מוקדמות עד לשיבוץ המורים מזרם אחד בבתי ספר מזרם אחר. מרגע השיבוץ כל מורה הוא חלק מהמערכת המקומית שלו (בית הספר) והכללית (משרד החינוך) ללא צורך בליווי חיצוני.

סיכום ההערכות לתשס"ט

בשנת הלימודים תשס"ח (תקופת הפיי לוט של הפרויקט) שובצה מורה ערבייה אחת להוראת האנגלית בבית ספר עברי, מורה אחת להוראת מדעים ועשר מורות ערביות להוראת השפה הערבית בחטיבות ביניים. בשנת הלימודים תשס"ט חלה עליה משמעותית במספר השיבוצים במחוז מרכז: עשר מורות ל אנגלית ביסודי ובחטיבות הביניים, 23 מורות לערבית בבתי ספר יסודיים "בואו נדבר", ותשע מורות לערבית בחטיבות ביניים (ישנן מורות שמלמדות גם ביסודי וגם בחטיבה, והן לא נספרו פעמים). נוסף כי היקף המשרה של המורות במסגרת פרויקט "הוראה בין הזרמים" נע מחצי משרה ועד משרה מלאה.

הגידול המשמעותי במספר המורים הערבים המשובצים בבתי ספר דוברי עברית נובע ממספר גורמים:

- 1) הובלה מחוזית של משרד החינוך שהתבטאה, בין היתר, בוועדת ההיגוי. הובלה זו היא תוצאה של האימון ההדדי, מעגל של סיפורי הצלחה ואינטרסים משותפים של משרד החינוך ומכון מרחבים.
- 2) התגייסות משרד החינוך: פעילותה של השרה יולי תמיר ברמת התודעה הציבורית ו פעולות שנעשו ברמת המחוז- הנהלת המחוז והפיקוח המקצועי.
- 3) היערכות פנים ארגונית של מכון מרחבים שהתבטאה בהערכות מוקדמת יותר להפעלת הפרויקט, חלוקת תפקידים וסמכויות בתוך הארגון, מתן תשומת לב למיסוד, דוקומנטציה, סטנדרטיזציה, יוזמה (ולא תגובה לאירועים), ובעיקר קבלת החלטות ברורות ומציאותיות כמו התמקדות בערבית ואנגלית ולא במדעים ובמתמטיקה.
- 4) פעולות השיווק השפיעו על התודעה הציבורית ולכן הפיקוח המקצועי והכולל החל לפעול בנוחות ולחשוש פחות מתגובות של מנהלים או גורמים רלוונטיים על ה יוזמה של "הוראה בין הזרמים".

שינוי התפיסה של משרד החינוך, ברמת המטה והשדה, את פרויקט "הוראה בין הזרמים" מאפיזודה חולפת לפוטנציאל של מדיניות רשמית וקבועה הביא לשינויים בהתארגנות ולהקמת פורום מטה שיהיה אחראי על הובלה וקידום נושא זה. המעורבות של משרד החינוך ברמת המטה חלחלה לשדה ואפשרה לו לקלוט יותר ויותר מורים. בהקשר זה נציין את ההצלחה בשיבוצים של שנת הלימודים תשס"ח (לה הקדשנו פרק שלם) ואת מידת שביעות הרצון של הנהלת בתי הספר, הפיקוח והתלמידים: כל אלה הגבירו את הרצון לשלב מורות נוספות בעוד בתי הספר.

אנו מער יכים כי השותפות האמיתית שהחלה בין מכון מרחבים לבין משרד החינוך בפרויקט מסבירה את התפתחותו והצלחתו להתבסס בשנת הלימודים הנוכחית.

נספחים

נספח א'

פרויקט "הוראה בין הזרמים" - מכון מרחבים

שאלון השתלמות והדרכה למורים לערבית בחטה"ב תשס"ח

רקע

- שנת לידה: _____
- מצב משפחתי: 1. רווקה 2. נשואה 3. נשואה עם ילדים _____
4. גרושה עם ילדים _____ 5. אלמנה
- דת: 1. מוסלמית 2. נוצרית 3. דרוזית 4. אחר _____
- איזור מגורים _____
- הזמן הנדרש לך להגיע ממקום מגוריך לביה"ס _____
- כיצד אתה מגדירה את עצמך? 1. דתית 2. מסורתית 3. חילונית

הכשרה להוראה:

- שם המוסד להכשרה להוראה בו למדת: 1. אוניברסיטה: _____
2. מכללה: _____
- ציין/י את מקצועות ההתמחות שלך: _____
- שנת סיום הלימודים: _____

ניסיון בהוראה:

- בית הספר בו התנסית בעבודה המעשית: 1. ערבי 2. יהודי
- בית הספר בו עשית את הסטאג': 1. בית ספר ערבי 2. בית ספר עברי 3. לא עשיתי סטאג'
- מספר שנות ותק בהוראה: _____
- ניסיון הוראה בבית ספר עברי: 1. שנה 2. שנתיים 3. שלוש שנים ומעלה

לפניך טבלה המתייחסת לעבודתך בהוראה בשנת הלימודים הנוכחית. סמני בטבלה את בתי הספר בהם את/ה מלמד/ת, כתות הלימוד וסך כל השעות בכל בית ספר.

בית ספר	חטיבת ביניים	בית ספר יסודי
בית ספר ראשון	כיתות: ז' ח' ט'	כיתות: ג' ד' ה' ו'
	מספר שעות הלימוד: _____	מספר שעות הלימוד: _____
בית ספר שני	כיתות: ז' ח' ט'	כיתות: ג' ד' ה' ו'
	מספר שעות הלימוד: _____	מספר שעות הלימוד: _____
בית ספר שלישי	כיתות: ז' ח' ט'	כיתות: ג' ד' ה' ו'
	מספר שעות הלימוד: _____	מספר שעות הלימוד: _____

לפניך, היגדים המתייחסים להשתלמות בקבוצה ו להדרכה אישית. אנא, התייחסי לכל אחד מהם וסמני ב- X את מידת הסכמתך להיגד. שימני לב שהחלק הראשון מתייחס להשתלמות בקבוצה והחלק השני להדרכה אישית.

היגד:					במידה רבה מאוד	במידה רבה	במידה בינונית	במידה מועטה	כלל לא
					5	4	3	2	1
1. השתלמות בקבוצה									
בהשתלמות בקבוצה נחשפתי לחומרי הוראה מגוונים									
הכרתי בהשתלמות בקבוצה דרכים מגוונות להוראת השפה הערבית									
רכשתי בקבוצה דרכים לשיפור התקשורת עם הילדים									
בקבוצה למדתי יותר על אזרחות משותפת									
למדתי במפגשים הקבוצתיים על ההבדלים בין הוראה בבית ספר יהודי לבית ספר ערבי									
בקבוצה עלו דילמות וקשיים בהוראה בבית הספר									
בקבוצה עלו רגשות בהקשר למפגש היהודי-ערבי בבית הספר									
הדיונים בקבוצה עוררו מחשבות על המפגש עם החברה היהודית									
ההשתלמות בקבוצה תרמה לביטחון שלי כמורה									

היגד:	במידה רבה מאוד	במידה רבה	במידה בינונית	במידה מועטה	כלל לא
	5	4	3	2	1
ההשתלמות בקבוצה תרמה ליכולת שלי לתקשר עם עמיתים בבית הספר					
ההשתלמות בקבוצה תרמה ליכולת שלי לתקשר עם ההורים					
ההשתלמות בקבוצה תרמה להבנת נושא הרב-תרבותיות					
ההשתלמות בקבוצה העלתה את המודעות העצמית שלי לגבי הזהות שלי					
ההשתלמות בקבוצה סייעה לפיתוח זהותי המקצועית כמורה ערבי/יה בבית ספר יהודי					
זמן ההשתלמות בקבוצה נוצל כהלכה					
המדריכה עוררה עניין ומחשבה במפגשים הקבוצתיים					
בקבוצה הייתה אווירה של ביטחון המעודדת השתתפות ופתיחות					
ההדרכה בקבוצה סייעה לי בהתמודדות עם התלבטויות וקשיים					
למדתי דברים חשובים מחברי הקבוצה האחרים					
הפעילויות החברתיות תרמו לגיבוש הקבוצה					
ציפיותי מההשתלמות בקבוצה התממשו					
באופן כללי, אני שבע/ת רצון מההשתלמות בקבוצה					
2. ההדרכה האישית					
ההדרכה האישית תרמה לביטחון שלי כמורה					
ההדרכה האישית סייעה לי בהתמודדות עם התלבטויות וקשיים					
אני מרוצה מתדירות המפגשים עם המדריכה האישית					
המדריכה הייתה זמינה ונענתה לבקשותיי					
בהדרכה האישית נחשפתי לחומרי הוראה מגוונים					
בהדרכה האישית הכרתי דרכים מגוונות להוראת השפה הערבית					
ההדרכה האישית גרמה לי להיות מורה טוב/ה יותר					
באופן כללי, אני שבע/ת רצון מההדרכה האישית					

ההיגדים הבאים מתייחסים לנושאים שונים. אנא, התייחס/י לכל אחד מהם וסמני/י ב-X את מידת הסכמתך להיגד.

הנושא:	במידה רבה מאוד	במידה רבה	במידה בינונית	במידה מועטה	כלל לא
	5	4	3	2	1
אני מעוניין/ת להמשיך ללמוד בבתי ספר יהודיים					
אמליץ לחברי/ותי ללמוד בבית ספר יהודי					
לשילוב מורה ערבי/יה בבית ספר יהודי יש חשיבות חברתית					
ההכשרה להוראה בבית ספר יהודי צריכה להיות שונה מההכשרה להוראה בבית ספר ערבי					
אני מעוניין/ת להשתלב בהוראה בישוב שלי					
אני מעוניין/ת להמשיך בלימודים מתקדמים					

האם, לדעתך, יש הבדל בין הוראה בבית הספר הערבי לבין הוראה בבית הספר היהודי?

1. כן, פרטי/י תשובתך.

2. לא, פרטי/י תשובתך.

מה הדבר המשמעותי ביותר שקבלת מההדרכה?

האם תהיה/י מעוניין/ת להשתתף בהשתלמות הדרכה גם בשנה הבאה: 1. כן 2. לא

לסיום, האם יש לך הצעות, הערות והארות לשיפור ההשתלמות?

אנו מודים לך מאוד על שיתוף הפעולה
ומאחלים לך הצלחה בהמשך

שאלון משוב לתלמידים שלי

תשס"ח 2008

תלמיד/ה יקר/ה,

אני פונה אליך בבקשה לקבל משוב על שעורי המדע שלמדתי אותך השנה , זאת כדי שאוכל לשפר את הוראתי . אנא, סמן/י ב X את התשובה המתאימה לך . חשוב לי מאוד שתשובותיך תהינה כנות זכור/י שהשאלון הוא אנונימי. אני מודה לך על שיתוף הפעולה ומאחלת לך הצלחה בהמשך הדרך.

אני לומד/ת : בכיתה ז בכיתה ח בכיתה ט

אני : זכר נקבה

נולדתי בישראל : כן לא, הארץ בה נולדתי _____

אני בישראל : שנה שנתיים שלוש, ארבע ויותר

אני מגדיר/ה את עצמי? דתי/ת מסורתית חילונית

אנא התייחס/י לכל אחד מההיגדים הבאים וסמן/י ב- X במשבצת המתארת את מידת הסכמתך להיגד מ=1 כלל לא ועד 5=במידה רבה מאוד .

כלל לא	במידה מועטה	במידה בינונית	במידה רבה	במידה רבה מאוד	
1	2	3	4	5	
1. משוב על שעורי המדע					
☐	☐	☐	☐	☐	השעורים היו מעניינים
☐	☐	☐	☐	☐	ההוראה הייתה ברמה גבוהה
☐	☐	☐	☐	☐	הייתה אווירה טובה בשעורים
☐	☐	☐	☐	☐	הגעתי להישגים גבוהים
☐	☐	☐	☐	☐	השעורים גרמו לי להתעניין יותר במדע
☐	☐	☐	☐	☐	המורה השתמשה בדרכי הוראה מגוונות
☐	☐	☐	☐	☐	המורה יצרה קשרים טובים עם הילדים בכיתה
☐	☐	☐	☐	☐	בסך הכול אני מרוצה מהלימודים אצל המורה נסרין

כלל לא	במידה מועטה	במידה בינונית	במידה רבה	במידה רבה מאוד	
1	2	3	4	5	
					היגדים כלליים
☐	☐	☐	☐	☐	השיעורים עם המורה נסרין הגבירו אצלי את הסובלנות כלפי כל מי שהוא "אחר"
☐	☐	☐	☐	☐	השיעורים עם המורה נסרין שיפרו את עמדותי/דעתי על כלפי התרבות הערבית
☐	☐	☐	☐	☐	השיעורים עם המורה נסרין מהווים דוגמה טובה לרב תרבותיות
☐	☐	☐	☐	☐	השיעורים עם המורה נסרין גרמו לשיפור עמדתי כלפי ערבים
☐	☐	☐	☐	☐	אני מרוצה מכך שאני מכיר מקרוב מורה ערבייה
☐	☐	☐	☐	☐	חשוב שבבית הספר ילמדו גם מורים ערבים
☐	☐	☐	☐	☐	לא חשוב לי אם המורה ערבייה או יהודייה העיקר שהיא מורה טובה
☐	☐	☐	☐	☐	לא חשוב להורים שלי אם המורה ערבייה או יהודייה העיקר שהיא מורה טובה
☐	☐	☐	☐	☐	ההורים שלי חושבים שזה טוב שיש בבית הספר גם מורה ערבייה
☐	☐	☐	☐	☐	כשהמורה טובה, אין זה משנה אם היא ערבייה או יהודייה
☐	☐	☐	☐	☐	מורה ערבייה צריכה ללמד את המקצוע שלה ולא לדבר על ערבים ותרבותם
☐	☐	☐	☐	☐	אני חש/חשה רצון לדעת יותר על ערבים
☐	☐	☐	☐	☐	אני חש/חשה רצון להכיר יותר את התרבות הערבית

לסיכום, חשוב לי לומר, ש...

שוב תודה וחופשה נעימה,

מורתכם נסרין

מתוך דו"ח הביניים - מאי 2008

ז. סיכום הממצאים

בחלק זה ננסה לענות על מספר שאלות העולות מהפרויקט "הוראה בין הזרמים" במערכת החינוך הישראלית: שילוב מורים/ות בהוראה בזרמי החינוך השונים. "להערכתנו, תשובות אלה הן הכרחיות להערכת מידת היעילות והמועילות של הפרויקט, להפקת לקחים מהעבר, לתכנון עתידי מוצלח יותר וכתשובה אמפירית לטענות השונות שהושמעו כנגד הפרויקט.

האם קיים בסיס רעיוני של הפרויקט? תשובתנו היא כי אכן קיימת תשתית רעיונית מקיפה, מוצקה וריאלית. עיון במרכיבי מודל האזרחות המשותפת: נקודת המוצא, שדה הפעולה, כלי העבודה, שלושת העקרונות העומדים בבסיסו וחמשת מושגי הליבה שלו, מראים שמדובר במודל אינדוקטיבי וריאלי המסכם תובנות של עבודה בשטח, מקיף וממצה את עולמות התוכן של אזרחות משותפת הניתן לביצוע הלכה למעשה אם תיווצר הנכונות של הגורמים הרלוונטיים. הפרויקט הנידון, בצדק ובתבונה, מתמודד עם האתגרים/חסמים המוצבים בפניו: ראשית, הוא מקבל את הפרדה אך מנסה למתנה תוך הכנסת "אחרים" לתוך חדר המורים כדי ליצור שינוי חיובי בעמדות ובגישת קהילת בית הספר (תלמידים, מורים, משפחות) ל"אחר". בעיקר לתרום לגיבוש הזהות הייחודית של התלמידים באמצעות מפגש חיובי עם המורה האחר תוך שמירה על זהות קבוצתית ייחודית ולגיטימית. בד בבד, הפרויקט מציע מורים ערביים במסגרת תכנית הלימודים הפורמאלית ללמד מקצועות מרכזיים, שקיים בהם מחסור במגזר היהודי (מדעים, מתמטיקה ואנגלית) כשלמעשה מקצועות אלה הם ניטרליים ולא נתפסים כמקצועות "פוליטיים" מדי ובעלי מטען אידיאולוגי. בכך, שומרים על הא-פוליטיות הרשמית של מערכת החינוך, שלא מוסיפה עוד שיעורים לחינוך ערכי ותורמת בשיפור ברמת ההישגים של התלמידים הניתנת למדידה על ידי משרד החינוך לאורך זמן.

האם החברה הישראלית בשלה לפרויקט? זה? מכון מרחבים העוסק בתחום האזרחות המשותפת מאז 1998 החכים בהחלטתו האסטרטגית לפעול גם נוכח המתח הרב השורר ביחסים בין ערבים –יהודים בחברה הישראלית. ההזדמנות הייתה הצלחת פרויקט קודם של מכון

מרחבים בשם "בואו נדבר" אשר מכניס מורים ערביים לבתי ספר יהודיים כדי ללמוד את התלמידים שעתיים בשבוע "ערבית מדוברת". כמו-כן מכון מרחבים הבחין, מתוך עבודתו בשני המגזרים, בהיצע של עודף מורים טובים בקרב המגזר הערבי וביקוש רב למורים בקרב המגזר היהודי. לכן, הציג את פרויקט "הוראה בין הזרמים" למחוז מרכז במשרד החינוך היות ובמחוז זה הייתה הצלחת פרויקט "בואו נדבר" וכאן זוהה המחסור הגדול ביותר במורים. להערכתנו, העיתוי של הפרויקט היה נכון כיוון שלא הסתכל על רמת המאקרו (החברה הישראלית) אלא על רמת המיקרו (הצלחה קודמת בהכנסת מורים ערביים לבתי ספר יהודיים וביקוש רב למורים יהודים מול היצע במגזר הערבי).

האם משרד החינוך מוכן ליוזמה זו? קיימת מוכנות, אך בעיקר ברמה ההצהרתית. משהבינו זאת במכון מרחבים ובמטרה להגביר את מוכנות משרד החינוך להיכנס ל"הרפתקה" מחושבת זו, הוא נקט במספר צעדים מקבילים שפירטנו בממצאים (עמודים 14-17). היינו, פרט לברכת הדרך של מקבלי ההחלטות, ואישור מפקחי המחוזות והסכמת המנהלים העתידיים, לא נעשו צעדים אופרטיביים כדי להכשיר את הקרקע ליישום וביצוע התכנית.

האם הפרויקט פעל באופן שישיג את התפוקות הרצויות? ניתן לומר כי על מנת להפיק את התפוקות הרצויות, מצופה לערוך שינויים פרוצדוראליים כדי לענות על האתגרים שצפו במהלך הפעלת המערך הניסויי. כדי להיות פרקטיים נתייחס לארבע הרמות של הפרויקט: ההיערכות, האיתור, המיון והשיבוץ. בהמשך נציג המלצות מפורטות המתבקשות לאור כל הדין בארבעת שלבי הפעלת הפרויקט.

שלב ההיערכות: תיעוד שלב ההיערכות היה חלקי. ההחלטות שנתקבלו היו אד הוק שהגיבו על צורך רגעי. עצם ההחלטה לצאת לפרויקט חרף האיחור הרב בלוח הזמנים הייתה שגויה. **יתירה מכך**, בתחילת ההיערכות נתקבלו מספר החלטות מרכזיות, שלהערכתנו, השליכו על כל מהלך הפרויקט: יעד השיבוץ מבחינת מספר השיבוצים, בחירת המחוז, קביעת חטיבת הגיל והמקצועות. היערכות זו של מכון מרחבים היא אכן הגיונית ותכליתית כתגובה לסיטואציה שכבר נוצרה. עם זאת, אנו סבורים שזו החלטה שמתאימה לטווח הקצר. לטווח הארוך היה נכון יותר לנתק את פרויקט "בואו נדבר" מהפרויקט הנדון "הוראה בין הזרמים". הרי מדובר בשני פרויקטים שונים בצורה מהותית.

הפנינו את תשומת הלב לאלמנטים עקרוניים שיש לקחת אותן בחשבון בהיערכות , כמו :
האם הייתה תכנית מסודרת מספיק להיערכות? האם תכנית זו הייתה כתובה ? מי אישר את
התכנית הזו? האם נקבעו לוח זמנים שעמדו בהם? כשהיה צורך בשינוי ה תכנית האם נקבע לכך
נוהל ומה היה הנוהל ? מתי ניתנה לנציג מרחבים אפשרות הפעלת שיקול הדעת ומתי הוא היה
חייב להיצמד ל תכנית ועוד? אך אנו מנסים לעמוד על תהליכים הכרחיים ועקרוניים שיכולים
לשרת את מכון מרחבים מעבר לפיילוט הזה.

הערכתנו הכללית הייתה כי הפרויקט נערך בתבונה ובתכליתיות כשניסה לשאוב מחוכמת
הפרקטיקה וניסיון העבר בפרויקט "בואו נדבר" בעיקר מול הקשיים שנערמו בפניו . בפרויקט
החדש היה ראוי לחשוב בצורה יותר שיטתית ופרו אקטיבית היוזמת וקובעת מהלכים כדי לגדול
ולהתפתח ולא רק להגיב כדי לשרוד.

שלב האיתור והמיון : כיוון שהאיתור פ על לפי עקרון הניסויי והטעייה זיהינו שלוש
אוכלוסיות שגויסו בשלושה שלבים מרכזיים במהלך באיתור : גיוס מורים בפועל העובדים
בחלקיות משרה וברצונם להשלים את משרתם ; גיוס בוגרים שסיימו את לימודיהם הן במסלול
המצוינים והן במסלול הרגיל מהאקדמיה ; גיוס מועמדים ממאגר המור ים המובטלים מבקשי
עבודה במשרד החינוך- מחוז מרכז . במקביל התרחש תהליך של גיוס בלתי פורמאלי של קבלת
קומץ מועמדות ששמעו על הפרויקט או הופנו אליו בהמלצת ודרבון המורות מפרויקט "בואו
נדבר".

בהקשר זה הפנינו את תשומת הלב לאנרגיה , הזמן, המאמצים ובעיקר התסכול שהיה
מנת חלקם של מאתרי המועמדים בכל תהליך האיתור ולשאול האם שלבים אלה השפיעו על
ההמשך? ואם כן כיצד ? שאלות אלה רלוונטיות כי הן נוגעות לעניין המחירים – העלות והתועלת
של התהליך כפי שהתנהל . התועלת לטווח הארוך היא בחוכמת הפרקטיקה והמחיר הוא בבזבוז
הזמן, האנרגיה, התסכול, והרגשות הדכדוך באותו מקום . אופרטיבית, ראינו לנכון להביא
למודעות קברניטי הפרויקט את השמועה שהחלה להישמע בקרב המגזר הערבי על "חוסר
רציניות", בעיקר "ששום משרה לא מחכה בפתח" וש"אין מישהו המבטיח משרה". שמועות אלה
הגיעו עד אוזני חלק ממעריכי הפרויקט כפי שאמרה אחת המועמדות : "מצפים מאתנו לוותר על
המועמדות במגזר הערבי לטובת משרה דמיונית ולא מובטחת במגזר היהודי".

המועמדים אשר פנו כדי להשתלב בפרויקט עברו **שלוש תחנות מיון** :

ריאיון כתחנה ראשונה למיון : הריאיון היה קצר מדי מלהעריך מועמדים אפילו בבקיאות בשפה, המעריכים היו מגוונים והתחלפו ביניהם, הסטנדרטים לא היו כתובים וידועים מראש, לא היה פורמט אחיד ועקבי של הריאיון וההחלטות נתקבלו מבלי לנמק בכתב את סיבת ההחלטה.

סדנה כתחנה שנייה למיון : הסדנאות היו שחזור למ תכונת הסדנאות של פרויקט "בואו נדבר". נשאלת השאלה, האם הייתה זו החלטה נכונה? גם ההחלטות בסוף הסדנה הממיינת, בדומה לריאיון נתקבלו על ידי פורום שנעדר ממנו ייצוג של חלק מהמקצועות.

שלב השיבוץ : בפועל שובצה מורה אחת לאנגלית ומורה אחת למדעים ועוד ממלאת מקום אחת שנשרה זמן קצר אחרי תחילת עבודתה. למרות מספר השיבוצים איננו סבורים, כפי שטען אחד המרואיינים, כי "הפרויקט נחל כישלון טוטלי ביעד העיקרי שלו : שיבוץ מורים ערבים במקצועות הליבה בבתי ספר במגזר היהודי". ההיפך, נקודת המוצא שלנו היא שמדובר בפרויקט ניסויי שהצלחתו תלויה במידת הבנתו את הקשיים ואת העכבות בשיבוץ. וכן במידת הפנמתו את התובנות מקשרי הגומלין בין השותפים.

התפנית של שיבוץ 18 מורות ערביות לשפה הערבית, במחוזות מרכז, חיפה וצפון, כפתרון טקטי למצוקה הקשה שנוצרה בפרויקט אכן מגדיל את מספר המורות הערביות במערכת היהודית אך אינו תואם לגמרי את מטרות הפרויקט "הוראה בין הזרמים".

ח. הצעות להמשך

מדובר בפרויקט בעל חשיבות עליונה לחברה הישראלית, שיש בה היום, מעט יותר מבעבר, סימני נכונות לקלוט אותו ודומים לו ולקדמם. לפיכך, למרות הקשיים השונים בהם נתקל הפרויקט ואשר פורטו ב דו"ח זה (כגון, חדשנותו, ראשוניותו והיציאה לפעולה באיחור של חצי שנה בגלל אילוצים חיצוניים) **אנו מציעים להמשיך בו** ולבחון אפשרויות שונות לקידום מטרותיו.

היערכות

1. הכשרת הלבבות צריכה להקדים את היציאה לפעולה ולהתבצע בכל הרמות: מפקחים, מנהלים, מורים, הורים ומעומדות מהמגזר הערבי. מאחר ונושא האזרחות המשותפת אינו נמצא בקדימות במשרד החינוך, יש לאתר ולגייס את האנשים המחויבים לנושא במשרד, שיפעלו במשותף לשינוי סדר העדיפויות.
2. אפשר לשקול את הפעלת הפרויקט במחוז נוסף כדי להגדיל את הסיכוי בשיבוץ המורות. פתיחת הפרויקט במחוז נוסף תאפשר התמודדות עם הקושי האובייקטיבי של המרחק הגיאוגרפי ממקום המגורים של המועמדות. זאת בנוסף לקושי התרבותי המכתיב למורות תעסוקה קרובה לביתן, בעיקר כאשר הן נשואות.
3. מומלץ להקים פורום מנהלים ולגבש קבוצה חלוצית מובחרת המחויבת לרעיון ומתחייבת להעסיק מורים בשנת הלימודים הקרובה. בנוסף, פעילות הפורום וההתנסות של המנהלים בשטח עשויים ליצור הד ציבורי שימשוך אחריו מנהלים נוספים.
4. בצד פעילות הפורום יש לקדם מהלך של הענקת הטבות למנהלים שיעסיקו מורים ערביים בדרך של מימון ומתן הנחייה ושעות הוראה נוספות כפי שניתנו למורים עולים.
5. ברמת המורים המועמדים, מומלץ לקיים סדנת הכנה לקראת ראיונות עבודה שבה יעסקו במיומנויות הריאיון, בציפיות המראיינים, בהצגה עצמית והתייחסות להבדלים תרבותיים ביחס לנוהלי עבודה.

ארגון

1. הנעת הפרויקט מחייבת צוות פעיל עם חלוקת תפקידים ברורה והסכמה על מהלכים ויעדים. הסכמה שמקורה בשיח מתמיד בין חבריו, על מנת להגביר את האפקטיביות של המהלכים.
2. יש לשים דגש על קביעת מערך ארגוני והקפדה על מילוי כל שלביו. הניהול הארגוני יבסס את הפרויקט ויתמוך בפעילות ארוכת טווח. יש להפיץ את המערך הארגוני לכל המעורבים בפרויקט

כדי לשמור על נהלי עבודה אחידים וידועים לכולם (פרמטרים ל בחינה וקבלה של החלטות מוסכמים וידועים, קריטריונים ברורים ומוסכמים ומתועדים לגבי תהליכי המיון והקבלה). זאת בצד תיעוד שיאפשר בחינה של המהלכים ותקפותם.

3. ראוי להבטיח מראש תשתית של מקומות עבודה למורים מן המגזר הערבי בבתי ספר במגזר היהודי על מנת לפתח ולשמר את אמינות הפרויקט ולמנוע מפח נפש ותחושת תסכול.

שוק

1. על מנת לחשוף את הפרויקט "הוראה בין הזרמים" בפני ציבור העשוי לגלות בו עניין ולהיות מעורב בפרויקט, מומלץ לשקול פרסום גם בערוצי המדיה השונים המקובלים על ציבור המורים.

2. רצוי לשווק את האפשרות של הוראה ב בתי הספר היהודים גם בקרב בוגרי האוניברסיטאות הערבים. חשוב לאפשר לסטודנטים ערבים לציין בטופס ההתקשרות עם משרד החינוך גם את האפשרות לבחור בהוראה ב בית ספר עברי (כיום, הטופס אינו מציג אפשרות כזו). הגדלת ההיצע תאפשר מיון קפדני יותר, שאינו נשען רק על מידת הכישרון ים ההוראתיים, אלא גם על מידת המחויבות לנושא האזרחות המשותפת ולקידומה.